1-билет.

1.Әлеуметтану ғылым ретінде. Объектісі және пәні. Социология қоғам дамуының заңдарын да ашады және оларды зерттейді. Осыған орай, социологияны әлеуметтік жүйенің өмір сүруі мен дамуының заңдары туралы, сол заңдардың субъектілерінің, яғни әлеуметтік үлкен және кіші топтардың ғылымы ретінде сипаттауға болады. Социология пәні жөнінде ғалымдар арасында жүзден асқан түрлі пікірлер бар. Оларды екі топпен бағытқа бөлуге болады: 1) ғылымның пәнін анықтауды, ғылымның түбірлі ұғымын анықтаумен байланыстырып отырған ғалымдар. Мысалы, П.Сорокин социологияның пәні тек адамдардың өзара қатынасын, Н.Смелзер - әлеуметтік катынастарды, В.Ядов -қауымдастықты, Г.Осипов - әлеуметтікті қарастыру керек дейді; 2) социология пәнін өздерінің ғылыми зерттеу жұмысыньң нақты қорытындысымен байланыстырған ғалымдар. Мысалы Э.Дюркгейм - социология пәніне өз зерттеуінің нәтижесі болып табылатын -әлеуметтік фактіні, неміс ғалымы М.Вебер - адамның мінез-құлқын, К.Маркс-әлеуметтік жүйе күйіндегі қоғамды және оның құрылымдық элементтерін қарастырған. Осы тұрғыдан қарағанда, социология пәніне мынандай анықтама беруге болады: социология - қоғамның құрылысы, өмір сүруі мен дамуының жалпы және ерекше әлеуметтік зандылықтары жайлы және сол заңдылықтардың адамдар мен олардың бірлестіктер және тұтас қоғамның өмірі мен өзара карым-қатынастарында іске асырудың жолдары, формалары мен әдістері жайлы ғылым.

2. Социология құрылымы. Социология білімінің құрылымы қоғамдық құбылыстар мен процесстер жөніндегі ақпараттардың және ғылыми түсініктер мен ұғымдардың жәй ғана жиынтығы емес. Бұл құрылым әлеуметтік түрлі деңгейдегі процесстер туралы, жеке адамдар, әлеуметтік топтар немесе бүтін қоғам жөніндегі өзара байланысқан түсініктер, ұғымдар, көзқарастар, теориялар жүйесі ретінде байқалады.

Социологиялық түсініктер мен ғылыми білім, әсіресе оның құрылымы көп жағдайда бірнеше факторларға байланысты қалыптасады, оның ішінде социология зерттейтін объектілер шеңбері ғылыми нәтижелер мен қорытынды тереңдігінің ерекшелігі.

Социология білімінің құрылым бастауы юолып қоғамға тұтас әлеуметтік организм ретінлегі білім шығады. Бұл қоғамдық қатынастар жүйесі, олардығ мазмұны және өзара байланынысы туралы білім. Табиғаттың және қоғамдық қатынастардың мәнін түсіну, қоғамда бар әлеуметтік субъектілердің өзара әрекетінің мәнін терең пайымдауға мүмкіндік береді.Қоғам туралы білім, оның дамуының обьективтік заңдарын, қоғам өмірінің негізгі салалары жөніндегі түсінікті және олардың өзара әрекетін , материалдық, саяси жіне рухани мәдениетінің өзара ықпалы туралы білімді өз бойына жинап сіңірген.

Социология білімінің құрылымына, социологиялық теориялар мен көзқарастар көрсететін қоғамдық ауқымына орай жекелеген деңгейлері бөліп айтуға болады:

Жалпы теориялық социология

Орта деңгейдегі социология теориялары.Бұған, мәселен қала социологиясы, білім беру социологиясы, саясат социологиясы, т.б. жатады.

Нақты социологиялық зерттеулер

Социология білімінің құрылымын құрайтын ол саясат социологияға жататын ғылыми түсініктер, көзқарастар, теориялар. Мұнда социологияның назары саяси қатынастар жүйесіндегі, әсіресе өкімет билігі қатынастар жүйесіндегі қоғамның әр түрлі әлеуметтік топтарының нақты жағдайын анықтауға аударылады. Социолгия қоғамда жүріп жатқан саяси процесстерге нақты ықпал жасайды. Осы тұрғыдан түрлі саяси партиялар және қозғалыстардың қызметі, қоғамның бүкіл саяси жүйесінің өмір сүруі қарастырылады.

3. Әлеуметтік зерттеудің бағдарламасы. Біздің әрқайсысымыз әр түрлі деңгейде радио тыңдаушысы, газет, журнал, ғылыми әдебиет оқырманы ретінде бақылау әлеуметтік зерттеулермен ұштасады. Мүмкін, адамның өзі де бұл зерттеулерге респондент, яғни оқылатын процестер мен құбылыстар жөніндегі алғашқы ақпарат көзі ретінде тартылады. Бүгінде жоғары мектептің дипломы бар әрбір адам осындай зерттеулерді ұйымдастыра білуі керек. Берілген тақырыптың мақсаты-бақылау әлеу-к зерттеулердің әдіснамасы мен әдістемесі жөнінде түсінік беру, негізгі түсініктер мен процедуралармен таныстыру, ғылыми дүниетанымды кеңейту, сондай-ақ ақиқатты танып білудің меншікті моделін өндеуге пайдалы материал беру. Әлеу-к зерттеудің кәсіби қабылдауларын, дағдыларын және қабілеттерін өңдеуге іс жүзінде оқып-үйренуді күшейту әлеуметтануды инженерлік қызмет ретінде түсінуді қалыптастыруда аса қажет болып табылады. Әлеу-к зерттеудің нақты түрі оған қойылған мақсат пен шарттардың сипатымен көрсетіледі. Осыған сәйкес әлеу-к зерттеудің 3 түрін ажыратады:

1) бақылаулық, 2) суреттемелік, 3) сараптамалық. Бақылаулық әлеу-к зерттеу(пилотаждық) мазмұны бойынша шектелген мақсаттарды шешеді.Бақылаулық зерттеулер н/е құбылысты алдын ала зерттеуге арналған,проблема аз ауқымда болғнда ол зат пен объект жөнінде толық ақпаратты анықтап береді, гипотезаны дұрыстайды.Сараптамалық зерттеулер-оқылатын құбылыстың элементтерін суреттеуге ғана мақсат етіп қоймай, сондай-ақ оның негізінде жатқан себептерді түсіндіру де мақсат еткен әлеу-к аналищдің ең тереңдетілген түрі, бақылау әлеу-к зерттеулерде әрқайсысында маңызды процедура бар 3 негізгі типті бөліп айтуға болады: дайындық сатысы(зерттеу бағдарламасын өңдеу), негізгі (бақылау зерттеулерін жүргізу), тәмамдайтын(мәліметтерді өңдеу мен талдау, қорытындылар мен нұсқауларды қалыптастыру). Нақты әлеу-к зерттеулер-әлеуметтану және жаратылыстану ғылымдарының өкілдері ішінен ерекшелеп тұратын өзіндік бір бөлігі. Бақылау

әлеу-к әдістерді меңгеру зерттеушіден тек қана әлеу-к пәндерді ғана емес, сондай-ақ әлеу-к философия, психология, әсіресе математиканы, статистикалық әдістерді, информатиканы білуден тұратын байсалды кәсіби дайындықты талап етеді. Бақылау әлеуметтанымал жаратылыс мамандары болуы бекер емес (мысалы, Галилей, Лаплас). Әлеу-к зерттеу жүргізу үшін бағдарлама жасалады. Бағдарлама деп ғылыми ізденістің әдістемелік және әдістеме шарттарын қамтитын құжатты айтады. Бағдарлама әдістемелік, әдістеме және зерттеуді ұйымдастыру тауарларынан тұрады.Әдістемелік тарауда зерттелетін проблема және оның тұжырымы зерттеудің мақсаты анықталады.

2-билет.

1.**Әлеуметтанудың әдісі.** Социологиялық зерттеулерде ықтималдықты іріктеумен қатар мақсаттылықты үлгісі қолданылады. Ол өзі тағы бірнеше түрге бөлінеді: стихиялы, негізгі көлемділік және квоталық (үлестік) тәсілдері. Мұнда ықтималдық теориясының ережелері қолданылмайды. 1) Іріктеудің стихиялы тәсілін пошта арқылы кез келген басылымдардың оқырмандарына, сол сияқты радио тыңдармандарына, телекөрермендерге, интернетті пайдаланушыларға сұрау өткізуді айтуға болады. Бұл жағдайларда алдын ала жауап берушілердің көлемінің құрылымын білу мүмкін емес. Мұнда жасалынатын зерттеу қорытындысы тек қана осы сұралғандар жиынтығының кезқарасы ретінде бағалануы тиіс. Себебі өкілеттілік талабының орындалмауы екіталай. Жауап беретіндер не колы бос зейнеткерлердің, не аса белсенділер, не тақырып жөніндегі білгірлер. Мамандар басым болып жеке пікірді білдірушілер ретінде әлеуметтік топтардың бәрінің көзқарасын бейнелей алмайды. Әр жіктің ішінде одан әрі қарай білімі жәнс табыс деңгейі бойынша сұрыптағанда ақиқаты толығырақ анықталады.

Барлаушы зерттеулерде таңдаудың негізгі көлемдік тәсілі қолданылады. Бұл әдіспен таңдалған бірліктің (бір ұжым, бір мекеменің) басым көпшілігіне (60-70%) сұрау жүргізіледі.

2) Нақтылы болғандықтан кеңінен таралған әдіс - үлестік іріктеу амалы болып табылады. Оның ең негізгі талабы алдын ала зерттелетін жалпы жиынтықтың басты белгілері туралы статистикалық мәліметтердің болуы қажет. Көбінесе басты белгілері төрттен аспауы керек: білімі, табысы, аумақтық орналасуы, ұлты т.б. Іріктелген жиынтықта осы белгілердің үлесі болады.

Сөйтіп ең маңыздысы, іріктелген жиынтықтың көлемін анықтағаннан кейін, оның бөлшектерінің өкілеттілік үлесін қамтамасыз ету. Бір жағынан, іріктелген жиынтық "статистикалық елеулі" болуы тиіс. Осы шарт орындалғанда ғана сенімді, ең анық ақпаратты, әлеуметтік деректерді жинау мүмкін болады.

2. Қоғам , оның негізгі белгілері. Әлеуметтануда "қоғам" түсінігі негізгі ұғымдарға жатады. Социология қоғам туралы жалпылама ғылым ретінде адам қоғамы қалай құрылатынын, жүйе ретінде қалай қалыптасатынын және қызметтену заңдылықтарын зерттейді.

Қоғамның ерекше өзгешелігі оның өзара байланыстарының жоғары үдемелі қарқындылығын сақтауға және ұдайы өндіруге қабілетті болуы.

Қоғамның үшінші ерекше белгісіне өзін-өзі билеу мен жоғары деңгейдегі өзін-өзі реттеу жатады. Қоғам өзін-өзі билеуге көп қызметтену арқылы жетеді.

Қоғамның төртінші айырмашылық нышаны — оның үлкен интеграциялық (кіріктірушілік) пәрмені. Қоғам адамдардың әр жаңа ұрпағын әлеуметтендіреді, оны қалыптасқан қатынастар жүйесіне енгізеді, көпшілік мақұлдаған мөлшерлер мен ережелерге бағындырады.

3. Бағдарламаның құрылымы. Социологиялық зерттеулер жоспарлаудан басталады. Ол түбегейлі құжат болып саналады. Жоспардың төрт топқа бөлінеді бірінші кезеңде зерттеуді талқылау мен бекіту тәртібі белгіленеді. Ең алдымен: а) бағдарламасы дайындалады; б) зерттеу құрал-сайманы әзірленеді; в) бастапқы мәліметті жинайтын топты құрады және дайындайды; г) барлаушы зерттеу өткізіледі; д) оның нәтижесінде құрал-сайманның кемшіліктерін түзетеді; е) құрал-сайманды көбейтеді; ж) зерттеуге қажетті қаржыландыру есебі дайындалады.

Екінші топқа жоспарда белгіленетін барлық ұйымдық және әдістемелік жұмыс түрлері кіреді;

Үшінші топқа есептеу машинаға бастапкы жинаған деректерді әзірлеу тәсілдері мен қимылдардың жиынтығы жатады. Төртінші топқа мәліметтерді өндеп, алынған нәтижелерін сараптау жұмыстарының барлық турлері кіреді. Қорытындысында есеп және нұсқаулар жазылды.

Зерттеу бағдарламасының құрылымы екі негізгі бөліктерден тұрады: 1. Тәсілнамадық (методикалық) және әдістемелік. Осы екеуін жан-жақты, әрі терең ойластырылғанда ғана зерттеу жоғары сапалы деңгейде жүргізіледі. Зерттеудің тәсілнамалық бөлігінде: 1) әлеуметтік мәселені тұжырымдау мен негіздеу; 2) зерттеудің мүддесін көрсету; 3) объектісі мен тақырыбын анықтау; 4) негізгі ұғымдарды қисынды талдау; 5) жұмыстық болжамдар мен мақсаттарды қорытындылау жасалынады.

3-билет.

1. Әлеуметтанудың қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар жүйесіндегі орны және ерекшелігі

Әлеуметтік философия адамның өмір сүруінің түпкі себептерінің мэцгі негіздерін дара тұлғалардың әлеуметтік өзара қағынастарын анықтайтын, белгілейтін қозғаушы күшін, қайнар көзін түсіндіруде жетекші қызмет атқарады. Дүниенің философиялық ұғынылуы шындықтың теориялық танымының жоғары тұрпаты ретінде ғылыми білімнің ең дамыған ұйым-дастыру түрі болып табылады. Нақ пэлсапа шеңберінде білімді талдау мен тұтастау (жинақтау), жалпылау, қарапайым құбы-лыстардан мазмұнға жету, жеке деректерден оның жалпы дүниелік мағынасын анықтау амалдары өз кемеліне жетті. Әлеуметтік өмірді ұғыиуда пэлсапалық ойлауға жалпылық ғана емес, тұтастық, концептуалдық тэн. Ол социологияға қарағанда жалпылығы кеңірек теориялық және тәсілнамалық негіз жасайды. Қоғамның

Мәнін тұтас алып көрсететін әлеуметтік философия әлеуметтануға қоғамның жеке бөлшектерін осы

тұтастықпен тығыз байланыс-та қарауға мүмкіндік береді. Әлеуметтану жалпы заңдылықтарға сүйеніп, өзінің мәні мен объектісіне сай нақты әлеуметтік байла-ныстар мен өзара әрекеттерін сипаттайтын заңдар мен ұғымдарды зерттейді. Екінші жағынан, әлеуметтану қоғамдық өмірге нақты талдау жасап беріп, әлеуметтік философияның ғылыми ұғымдары мен пәндік мазмұнын байытуға мүмкіндік туғыза-ды. Ақиқат өмірімен, тәжірибемен, оның байланыстарын кеңейту мен тереңдету арқылы қағидаларын дәлелдеп және нақтылап береді. Бірақ бір-бірімен тығыз байланысы мен өзара енуі олардың өздері ғана айналысатын мәселелерін ауыстырмаса керек.

Жалпы социология қоғамды тұтас алып, бірыңғай жүйе ретінде өзгеше және бөлінбейтін, бүтін организм деп қарайды. Ал жеке гуманитарлық пәндер қоғамның бір саласын - экономиканы, құқықты, тарихты, психологияны, дінді, саяси жүйені зерттейді. Алдымен тарихты қарағанымыз абзал. Тарих өз дамуы мен білімі арқылы социологияның қалыптасуын қамтамасыз етті. Тарихты жинайтын әр түрлі әлеуметтік құбылысіар мен қоғамның даму кезеңдері туралы нақты мағлұматтар жалпы социологиялық заңдарды ашуға мүмкіндік туғызады. Бірақ бұл заңдардың тұ-жырымын табиғи ғылымның өзі емес, социолоғия ғылымы жасайды. Жалпы әлеуметтану тарихы көрсеткен әлеуметтік құбылыстың белгілі түрінің жалпы қасиеттерін анықтап береді. Егер де тарихи деректермен оқиғаларды суреттесе, социология ұғымдарға сүйеніп жалпылайды және тұжырымдайды. Ал оны тарих өз пәнін тереңдеп көрсетуге қайтадан пайдаланады.

2. Қоғамның әлеуметтік құрлымы.Қоғамның әлеуметтік құрылымы әлеуметтік жүйенің бөлімі және екі компоненттен тұрады: әлеуметтік байланыс жəне әлеуметтік құрам. Әлеуметтік құрам - әлеуметтік құрылымды құрайтын элементтердің жиынтығы. "структура" (құрылым) термині - structura латын тілінен алынған - ол, жалпы алғанда, белгілі бір заттың, құбылыстың элементтері арасындағы байланыстардың айтарлықтай бір тұтастығын білдіретін термин. Әлеуметтік құрылым - әлеуметтік жүйедегі элементтердің тұрақты байланысы. Қоғамның әлеуметтік құрылымының негізі - белгілі мәртебесі бар және белгілі әлеуметтік қызмет атқаратын жеке адамдар, ал жеке адамдар - мәртебелік белгілеріне сәйкес топқа бірігеді. Әлеуметтік құрылым қоғамның бірліктерге, тапқа, топа жікке бөлінуін көрсетеді, адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасының да көптеген критерияларына сәйкес әртүрлілігін корсетеді. Әлеуметтік құрылымның әрбір элементі өз тарапынан, өзінің байланыстарына қарай күрделі әлеуметтік жүйе. Т.Парсонстың пікірі бойынша қоғам жүйе есебінде төмендегі кызметті карағанда ғана өмір сүреді: 1) коғам өзгерген жағдайға және адамдардың өскен (ночросиий) материалдық тілегі бейімделу қабілетіне ие болуы керек, ішкі ресурстарды тиімді ұйымдастыруға және бөлуге қабілетгі болуы; 2) оның негізгі мақсат және міндет іске асыруға қабілетті болуы және оларды іске асыратын процестерді қолдауы; 3) жеке адамдардың қабылдаған жалпы нормалары мен құндылыктардың тұрақтылығын сақтауы; 4) қоғамның интеграциялау қабілетіне, жаңа ұрпақты жүйеге тарту қабілетін іске асыруы. Әлеуметтік құрылым біздің өмір шындығымызды түсіндірудің негізі болып есептеледі. Әрбір адамның өз статусы бар, яғни әлеуметтік орны бар, себебі олардың әрқайсысы белгілі "әлеуметтік топқа жатады. Олардың жыныс, жас, шығу тегі, білім көлемі, кәсіби атқаратын қызметі, тұратын жері, отбасылық этностық басқадай жағдайында байланысты солармен сипатталады. Сонымен бірге әлеуметгік топтардың территориялық және демографиялық сипаты болады.

3. Әлеуметтік зерттеудің міндеттерін анықтау. Біздің әрқайсысымыз әр түрлі деңгейде радио тыңдаушысы, газет, журнал, ғылыми әдебиет оқырманы ретінде бақылау әлеуметтік зерттеулермен ұштасады. Мүмкін, адамның өзі де бұл зерттеулерге респондент, яғни оқылатын процестер мен құбылыстар жөніндегі алғашқы ақпарат көзі ретінде тартылады. Бүгінде жоғары мектептің дипломы бар әрбір адам осындай зерттеулерді ұйымдастыра білуі керек. Берілген тақырыптың мақсаты – бақылау әлеуметтік зерттеулердің әдіснамасы мен әдістемесі жөнінде түсінік беру, негізгі түсініктер мен процедуралармен таныстыру, ғылыми дүниетанымды кеңейту, сондай-ақ ақиқатты танып білудің меншікті моделін өңдеуге арналған пайдалы материал беру. Көлемді суреттеу зерттеу ізденістердің маңызды элементі болып табылады. Өйткені, зерттеуші мәселені анықтайды, оны тереңдетеді, мақсат-шарттарын анықтайды. Ең бастысы, ол: а)оқылатынобъект құрылымы; б) окылатын әлеуметтік құбылыстар арасындағы байланыс сипаты; в) әлеуметтік мәселелерді шешуге болатын мүмкін жағдайлар жөнінде негізделген тұжырымдар - гипотеза қоюға өзі жол табады. Зерттеуді ұйымдастыруда гипотеза рөлі өте маңызды. Ол ғалымның шығармашылық ізденісінің басты аспабы болып табылады. Ғылыми гипотезаны мақұлдауға немесе одан бас тартуға ұмтылыс ғылыми зерттеудің негізгі мәні, бағыт-бағдары болып табылады. Жорамалар іздестірулер ұйымдастырады, бөліп алады да, түрлаусыздарын шетке шығарады. Жорамал зерттеу жұмысының қорытындысын алдын ала анықтауы тиіс. Жорамалсыз бәрі түсінікті болса, зерттеу жүргізудің қажеттігі болмас сді. Жорамалға қойылатын талаптар бар: анық тексерістен өтетін, қарама-кайшылықсыз болуы шарт. Гипотезаны бастапқы және екіншілік деп бөледі. Бастапқы гипотеза ақпарат жиналғанға дейін тұжырымдамалады. Егер де ол зерттеу барысында жоққа шығарылатын болса, онда оның орнына екінші гипотеза ұсынылатын болады. Идея жорамал жоқ кезде зерттеу жақсы жағынан алғанда суреттемелік болады да, жаман жағынан алғанда ғылыми мағынасыз болады. Біздің жағдайда гипотезалар (сәйкесінше контргипотезалар) келесі типті болын келеді: а) студенттерді материалды камыгу жағынак бастаушы фактор ата-аналармен материалды-қаржылай байланыстар. Салдары: студенттің өмір сүру деңгейі мемлекет бөлген қаржымен емес, ата-ананың материалдық жағдайымен, жұмыссыздықтың өсуімен анықталады т.с.с; б) студенттердің қаржы-табыс табуы мен оқуы факторлары арасындағы анық байланыстың болмауы.

4-билет.

1.Әлеуметтанудың құрылымы. Әлеуметтанудағы эмпирия және теория проблемалары. Қазіргі батыс социологиясы шартты түрде екі тең емес бөліктерге - эмпирикалық және теориялық деп бөлінеді. Кәсіби социологтардың көп бөлігі біріншісімен айналысады. Бұл бөліктердің әрқайсысының табиғаты, тарихи, динамикасы бар.

Эмпирикалық социологияның негізін салушылар - Уильям Томас (1863-1947) пен Флориан Знанецкий (1882-1958). Зерттеу жүргізетін ұйымдарының саны жағынан да, қолданбалы салаға бағытталған студенттерінің саны жағынан да эмпирикалық социология негізінен университеттер мен академиялық институттарға шоғырланған теориялық социологиядан асып түсті. Бірақ дүниені түсінудегі маңызы, саяси және басқа да бағдарламалардың теориялық негіздемелерін қалыптастыруда теориялық социологияның әсері эмпирикалық социологияға қарағанда әлдеқайда жоғары.

XX ғасырдағы батыс теориялық социологиясы бағыттарының ішінде мыналарды атап өткен жөн: функционализм, құрылымдық функционализм, конфликтология және "орта деңгей" теориясы. Бұл парадигмалардың бірде біреуі сан қырлы әлеуметтік өмірге әмбебап түсінік бере алмайды, бірақ өз әдістері призмасының арасынан қоғамды түсінудің негізгі мәселелерін көруге мүмкіндік береді.

2.Қоғамның түрлері және қызметі.Үстірт қарағанның өзінде қазіргі қоғамдардың әр алуандығы байқалады. Қоғамдардың айырмасы анық (тілі, қатынаста болуы, мәдениеті, саяси құрылысы және т.т.), не онша анық емес (тұрақтылық деңгейі, әлеуметтік тұтастыққа бірігу деңгейі) бөлінеді. Қоғам аса күрделі, көп деңгейлі құрылым болғандықтан, мұнда қандай да болсын әмбебапты топтастыру мүмкін емес. Көп таралған таптастыру бойынша қоғамдар дәстүрлі және индустриялды түрлеріне бөлінеді.

Бірінші тарихи қоғамды олар аңшылар мен жинаушылар қоғамы деп көрсетті. Осындай қоғамдардың басым көпшілігі көшпелі тұрмыс қалпында өмір сүреді, аңшылықпен айналысады.

Екінші қоғамның түрін олар бақ өсірушілік деп атады.

XVIII ғ.а. бастап өнеркәсіптік қоғамдардың негізін Ұлыбританиядағы индустриялық даму қалады.

Қоғамдардың төрт түрінің өзгешіліктерін (экономикалық, әлеуметтік, саяси, туысқандық тұрғысынан) суреттеу әлеуметтік институттардың өзара байланысты екенін көрсетуге, бір-бірімен өзгеше келісушілікте болатынын түсінуге мүмкіндік береді. Ф. Теннистің "қауым" және "қоғам" деген ұғымдары дәстүрлі қоғам мен қазіргі қоғамның айырмасын көрсетеді

Қазіргі ең тараған таптастыруда (д. Белл, а. Турен, у. Ростоу, р. Арон және басқалары) қоғамдарды дәстүрлі және өнеркәсіптік деп бөледі. Дәстүрлі қоғамға ауыл шаруашылық, экономика, көп қозғалмайтын әлеуметтік құрылым, дәстүрге негізделген әлеуметтік-мәдени реттеушілік тән.

Индустриялды (өнеркәсіптік) қоғамдар тікелей ғылыми техникалық дамудың деңгейімен анықталады. Қазіргі дүниедегі ең елеулі тарихи өзгерістер аграрлық дәстүрлі қоғамдардан өнеркәсіптік қоғамдарға өтумен байланысты.

3. Әлеуметтік зерттеудің тәсілдемесі мен тәсілдері. Әлеуметтану зерттеулерінде миллиондаған адамдардан жүздеген адамдар объект ретінде алынады. Адамдар саны көбейген сайын барлығына жаппай сұрау өткізу мүмкін болмай қалады. Сұрау жүргізетін адамдардың саны шектеулі болады, ал олардың тиімді, сапалы жұмыс өткізуі үшін 5-6 адамды сұраумен шектелу қажет. Ал негізгісі қаржы мен уақыттың көп кететіндігіне байланысты зерттелетін жиынтықты ішінара тексеру мүмкін болады. Зерттелетін жиынтықтың арнайы іріктеп алынатын бөлігін ғана толық зерттеу қажет, өйткені оған ұқсас болатын азғана бөлігін іріктеу тәсілін қолданып алғанымыз жеткілікті. Ішінара тексеру барлық жағынан ұтымды әдіс.Іріктеудің екі үлгісі кең қолданылады: ықтималдықты және мақсапылықты. Олардың әрқайсысының бірнеше түрлері бар.Іріктеудің ықтималдықты үлгісі ықтимал деген түсінікпен байланысты. Әр нәрсенің өмірде болуы ықтимал. Әр оқиға қайталануы мүмкін. Неғұрлым көп санды заттар, адамдар, түрлі құбылыстарға талдау жасалынса, оның ұқсас жақтары, қасиеттері соғұрлым көбірек қайталана береді.

Араластырудың негізгі шарты оны мұқият жасау қажет, сонда ғана әр адам, яғни жалпы жиынтықтың бөлшегі іріктелген жиынтыққа түсуінің ықтималдығы тең болуға барынша жақындайды. Бұл кездейсоқ тәсілдің ең қарапайым түрі.

Ал зерттелетін жалпы жиынтықтар көбінесе көп санмен анықталатын болғандықтан, басқа тәсілдерді кеңірек пайдаланады. Бүкіл қоғамның әлеуметтік-құқықтық жағдайын іріктеудің механикалық тәсілі арқылы оқылуы ұтымды.

Социолоиялық зерттеулерде ықтималдықіы іріктеумен қатар мақсаттылықты үлгісі қолданылады. Ол өзі тағы бірнеше түрге бөлінеді: стихиялы, негізгі көлемділік және квоталық (үлестік) тәсілдері. Мұнда ықтималдық теориясының ережелері қолданылмайды. 1) іріктеудің стихиялы тәсілін пошта арқылы кез келген басылымдардың оқырмандарына, сол сияқты радио тың-дармандарына, телекөрермендерге, интернегі пайдаланушыларға сұрау өткізуді айтуға болады.

Барлаушы зерттеулерде таңдаудың негізгі көлемдік тәсілі қолданылады. Бұл әдіспен таңдалған бірліктің (бір ұжым, бір мекеменің) басым көпшілігіне (60-70%) сұрау жүргізіледі.

2) нақтылы болғандықтан кеңінен таралған әдіс - үлестік іріктеу амалы болып табылады. Оның ең негізгі талабы алдын ала зерттелетін жалпы жиынтықтың басты белгілері туралы статистикалық мәліметтердің болуы қажет. Көбінесе басты белгілері төрттен аспауы керек: білімі, табысы,

аумақтық орналасуы, ұлты т.б. Іріктелген жиынтықта осы белгілердің үлесі болады.

5-билет.

1.Әлеуметтану ғылымының реформа жолындағы рөлі. Көптеген елдерде маңызды әлеуметтік саяси өзгерістер жүріп жатыр. Осы өзгерістер ағынынан ҚР да сырт қалып отырған жоқ. Елімізде өмірдің барлық жақтарын терең реформалау жүріп жатыр. Егер де жүргізіліп жатқан реформалық өзгерістер ғылыми тұрғыда терең негізделсе, оны іске асыру жолдары жан-жақты жоспарланған болса, онда реформаның нәтижелері халық көңілінен шыққан болар еді. Реформалау қызметінде Ш.Уалихановтың қосқан үлесі зор. Ол орыс қоғамында жүргізіле бастаған реформаларды зерттей келе, оның қазақ даласына да игілікті әсері бола ма деп үміттенеді. Сонымен қатар ол қазақ қоғамында жүргізілуге тиісті өзгерістердің бірі – сот реформасының қандай бағытта жүргізілуі қажет екендігі туралы, саяси әлеуметтік мәні бар мәселелерді көтерді. Өзінің "сот реформасы жайында хат" деген еңбегінде саяси әлеуметтік проблемаларды ғылыми тұрғыдан терең талдайды. Ол "формализм мен бюрократизм кертартпалық тоқырауға себепші болды және оған дейін қандай да болсын пайдалы қоғамдық іске қытай қорғаны сияқты тосқауыл жасап, халықтың жасампаз жігерінің талабы мен жиілеп, жаңа бетбұрыс алған еркін ағынды тоқтатты",-деп көрсете келіп, Шоқан қазақ даласында жүргізілуге тиісті реформа, қандай да болсын өзгерістер халықтың мүддесіне, оның материалдық мұқтажына сай келуі, әрі сол қоғамның ұлттық мінез-құлқына сәйкестендірілуі қажет деп қорытты.

2. Әлеуметтік стратификация. Қоғамның түрліше әлеуметтік топтарға, қауымдастықтарға т.б. Жіктелуі батыстық социологияда көбінесе әлеуметтік стратификация деген терминмен белгіленеді. Бұл термин қоғам мүшелерінің әлеуметтік күйінің бірдей еместігін, олардың әлеуметтік теңсіздігін білдіреді. Теңсіздіктің екі түрі ажыратылады. Біріншісі - табиғи теңсіздік. Олар табиғи белгілер арқылы ерекшеленеді, мәселен, адам жынысы, жасы, бойы, темпераменті, т.б. жатады. Ал әлеуметтік теңсіздік - әлеуметтік себебі бар қажеттілік, оның себептері әлеуметтік факторлар арқылы белгіленеді. Қысқаша стратификация (әлеуметтік жіктеу) дегеніміз - тәртіп, ол бойынша теңсіздік, үлкен мүмкіндікпен, бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беріледі. Қоғамда әр түрлі (страттар) жіктер калыптасады. Әлеуметтік құрылымды қоғамдағы алатын орнына қарай ажыратылатын әлеуметтік топтардың жиынтығы деп қарай отырып, социологтар бұл топтар бір-бірінен қалайша ажыратылады деген сұраққа жауап береді. Ғалымдар әлеуметтік теңсіздіктің шығуына әр түрлі түсінік береді. ХХ-шы ғасырдың 40-жылдарында жасалған функционалдық бағытының өкілдері әлеуметтік стратификация ерекшелігінің себебін қоғамның функциясының бөлуінде деп түсіндіреді. Теңсіздіктің себебі қоғамда билік, тұтынушы және жұмыс атқарушы қызметтерінің роліне байланысты. Мұндай көзқараста субъективті пікір калыптасады. Әлеуметтік стратификация теориясы қоғамның типтік дәрежесін және даму сатысын анықтайды. Марксизм қоғам дамуында бес түрлі формация - сатыны бөліп көрсетеді: алғашқы қауымдық құрылыс, құл иеленушілік қоғам, феодализм, капитализм және коммунизм. Бұл қоғамның негізгі - өндірістік катынастар.

3. **Әлеуметтік зерттеудің түрлері.** Зерттелетін затты, пәнді талдауда, қойылатын мақсатына, оның тереңдігі, көлемі мен күрделілігінің сипатына сай әлеуметтанулық зерттеулер үш түрге бөлінеді: 1.*Барлаушы.* 2.*Баяндаушы* (суреттеуші). 3.*Талдаушы* (сараптаушы).

1.Барлаушы зерттелер олардың қарапайым түріне жатады. Мұндағы қойылатын, әрі шешілетін мақсаттармағынасы жағынан шектеулі келеді. Сондықтан зерттелетін жиынтық өзі де аз ғана көлемде, бағдарламасы қарапайым, қолданылатын құралдарының көлемі де шағын болады. Барлауша зерттеу арқылы терең және көлемді баяндаушы және талдаушы зерттеулерге дайындық жасалынады.

2. Баяндаушы (суреттеуші) зерттеудің күрделілігі біршама аса түседі. Мақсаттары мен мүдделері бойынша бұл зерттеу тәжірибелі деректерді жинау арқылы оқылатын құбылыс, оның құрылымдық бөлшектері туралы біртұтас түсінік қалыптастыруды көздейді. Зерттеуге арналған аспап барлау арқылы жетілдірілген және толықтырылған түрде қолданылады. Бағдарламасы соған лайықты, көлемі толықтау келеді. Зерттеу объектісі салыстырмалы түрде үлкен әр тектілікпен сипатталатын қауымдастықтар болады.

3.Талдаушы зерттеу әр түрлі әлеуметтік құбылыстардың құрылымдық бөлшектерін баяндаумен шектелмейді. Зерттеудің ең терең сараптаушы түрі ретінде құбылыстар мен үдерістердің түпкі себептерін анықтауды көздейді. Егер баяндаушы зерттеудің барысында оқылатын құбылыстардың сипаттамаларының арасындағы байланыстарды тауып көрсетсе, талдаушы зерттеуінде олардың, яғни ашылған байланыстардың себептілігінің сипатын анықтайды.

6-билет.

1.Әлеуметтану пәнінің негізгі категориялары. Ғылымның ішкі логикасын, оның пәні мен әдістерінің сипатын ашатын, әлеуметтік құбылыстар мен процестердің мәнін танып білудің керегі - социологияның категориялары және заңдары. Категориялар - әлеуметтік болмысының мәнді жақтарын, касиет-белгілерін, құрылымдық элементтерін бейнелендіретін негізгі ғылыми ұғымдар. Социологияның ең негізгі, мазмұны жағынан көлемді категориясы "әлеуметтік" ұғымы. Бұл ұғым "әлеуметтік жүйе", "әлеуметтік құрылым", "әлеуметтік топ", "әлеуметтік әрекет", "әлеуметтік мінез-құлық" т.б. көлемді ұғымдарды қамтиды. "Әлеуметтік қауымдастық" социологияның негізгі категорияларының бірі. Әлеуметтік қауымдастық - бұл, индивидтер мен кез келген адамдар топтарының жай ғана қосындысы емес, керісінше ол тұрақты және тұтас әлеуметтік түзілім, оның субъектілері ортақ мүддесімен біріккен және өзара бір-бірімен әрекетке түседі.

Әлеуметтік қауымдастық әдетте түрлі әлеуметтік қауымдастыққа кіретін және оларда түрлі әлеуметтік рөл атқаратын индивидтің әлеуметтік болмысының бүкіл түрлері мен формаларын қамтиды. Ол тұлға мен қоғамның өзара байланысы мен озара әрекетін жанама түрде береді. Әлеуметтік қауымдастық категориясы, социологияның мәні мен ерекшелігін түсіну үшін өте маңызды құбылыстар мен процестердің субъективтік кызмет жағын айырықша бөліп көрсетеді.

Әлеуметтік қауыйдастықтарды өзінің типі жағынан кеңістік - мезгілдік масштабтағы (мысалы, адамдардың әлемдік қауымдастығы және олардың мемлекеттік қауымдастығы; әр түрлі масштабтағы қоныстың қауымдастықтар; социодемографиялык қауымдастықтар) және олардың мүдделерінің мазмұнымен бірігетін тип (мысалы, әлеуметтік - таптың, әлеуметтік - кәсіби, этноұлттық, т.б. қауымдастықтар) болып бөлінеді. Әлеуметтік әрекетің субъектісі ретінде тұлға да, әлеуметтік институттар да, таптар да болса алады.

Жалпы бірліктің өмір сүру процесінде көптеген шексіз әлеуметтік байланыстар қалыптасады. Ол байланыстар белгілі бір заңға, заңдылықтарға сүйенеді, соның негізінде іске асады. Әлеуметтік заңдар - әлеуметтік процестер мен әлеуметтік .арасында болатын қажетті, мәнді, тұрақты, қайталанатын қатынастар мен байланыстардың заңдары. Әлеуметтік заңдар бүкіл қоғам мүшелерінің іс-қимылының жиынтығы ретінде қалыптасады. Бұл заңдар қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің сайма-сай келмеуін де көрсетіп отырады. Соған қарамастан адамдар әлеуметтік заңдарды өз кызметтсрінде саналы түрде пайдаланып, заңдардың әрекет ету формалары мен шарттарын өзгерте алады.

Әлеуметтік заңдар жалпы бірліктін іс-әрекетінде керіне отырып, олардың қатынастарын анықтайды. Бұлар ұлттар, таптар, әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-кәсіптік топтар, қала мен село арасындағы катынастар, сонымен катар қоғам мен олеуметтік ұйымдардың, қоғам мен еңбек ұжымының, қоіам мен отбасының, қоғам мен жеке адамның арасындағы қатынастар. Сонымен, әлеуметтік заңдар осы қатынастарды анықтайды. Әлеуметгік заңдарды түрлі белгілері бойынша классификациялауға болады. Жалпылығы жағынан олар жалпы зандар (қоғам дамуын, біртұтас әлеуметтік жүйе дамуын анықтайды) және ерекше зандар (әлеуметтік жүйенің жекелеген элементтерін, коғам бөлшектерін сипаттайтын) болып бөлінсді. Өзінің іске асуына карай динамикалық және статистикалық болып бөлінетін заңдар да бар. Диаамикалык заңдар нақты жағдайда өз ретімен болатын окиғалар арасындағы бір мәнді, байланысты көрсетеді, олардың бағытын, түрлері мен факторларын анықтап береді. Ал статикалық заңдар әлеуметтік жүйенің тұрақты мерізіміндегі бағыттарды, үрдістерді, әлеуметтік құбылыстарды сипаттайды.

2. Әлеуметтік дифференциация және әлеуметтік теңсіздік. Қоғамның әлеуметтік құрылымының проблемалары адамзат өмірінің басты ерекшелігі және орталық, зәру проблемасы — теңсіздік проблемасына тікелей байланысты. Сондықтан оған батыс (к. Маркс, м. Вебер, г. Моска, в.парето, п. Сорокин, р. Дарендорф, б. Барбер және басқалары) және отандық (әженов м.с., аитов н.а., биекенов к.у., ешмұхамедов а.ш., сәрсенбаев т.с. Және басқалары) мектептің көптеген қоғам танушы ғалымдары назар аударды және аударып отыр.

К. Маркстің және оның ізбасарларының таңдауы толық түсінікті: К. Маркс таптық құрылым аса көп деңгейде дамыған XIX ғасырдағы нақты капитализмге бағдар жасады. Екі антагонистік таптың (буржуазия және пролетариат) тағдыры марксизмнің ғылыми болжамында берілгеннен біршама өзгеше қалыптасты. Таптық құрылымның тұжырымдамасын Макс Вебер де дамыты, ол «тап» санатын айқындау кезінде көп ретте К.Маркспен келісті, меншіктің рөлін және капитализмдегі теңсіздікті мойындады. Маркстен айырмашылығы, Вебер ресурстарды бөлу жөніндегі дауды шешілмейтін деп санады. Вебер назарды құрылымдар дифференциясының басқа негізінде шоғырландырды және экономикалық тап ұғымын айқындау үшін күш салады. Ол еңбек нарығына назар аударады — бұл әлеуметтік топтардың жанама қақтығысу аренасы.

К.Маркстан айырмашылығы, Вебер экономиканы ұйымдастыруды стратификация негізі деп санамады. Вебер теңсіздіктің үш негізгі компонеттерін айқындады. Ол оларды өзара байланысты және де маңызды қатынастарда тәуелсіз деп санады. Бірінші компонент — *мүліктік теңсіздік.* Вебер, әр түрлі таптың өкілдері — шаруалардың, жұмысшылардың, көпестердің кіріс алу және тауар сатып алу үшін бірдей емес мүмкіндіктері бар екенін мойындайды.Вебер істің барлығы да байлықта емес екенін сезінді. Ол мекемелердің тұрақты өсуі, бұл әлеуметтік әрекеттердің шапшаңдауына алып келеді.

Теңсіздіктің екі түрі ажыратылады. Біріншісі - *табиғи теңсіздік.* Олар табиғи белгілер арқылы ерекшеленеді, мысалы, адам жынысы, жасы, бойы, темпераменті, т.б. жатады. Ал *әлеуметтік теңсіздік* - әлеуметгік себебі бар қажеттілік, оның себептері әлеуметтік факторлар арқылы белгіленеді.

3. Зерттеудің негізгі әдістері, олардың сипаттамасы.

Әлеуметтануда ақпарат алудың маңызды құралы, көзі және әдісі құжаттар болып есептеледі. Әлеуметтануда құжат деп ақпаратты сақтау мен жеткізу үшін адамның арнайы жасаған затын айтады. Құжаттарда жеке адамнын, ұжымның, халықтың үлкен тобынын және жалпы коғамның кызмет процестері мен оның нәтижелері жөнінде мағлұматтар жинакталады. Сондықтан олар әлеуметтанушылар үшін аса маңызды. Құжаттарды түріне карап бес топқа бөледі:

I/. Ақпаратты белгілеу тәсіліне қарай бөлінген құжаттар, бұған жазба, баспа, кино - бейнелеу таспасына түсірілген жазба, магнит таспасындағы жазбалар жатады;

2/. Мақсат-міндетіне қарай бөлінген құжаттар, бұған зерттеу бағдарламасына сәйкес зерттеушілердің

күшімен алған мате-ришщар, баска да мақсаттар үшін жасалған кордағы құжаттар саяды;

3/. Арнайы құжаттығына орай бөлінген кұжаггар, о;шрға жеке адамнын. Күнделігі, хаттары статастикалык материалдар, баспасөз мәліметері, жиналыстың хаттамалары т.б. жатады;

4/. Құжаттың түпнүскасында статусына карай бөлінгендер болады.- олар ресми және ресми емес болып бөлінеді. Ресми құжаттарға: мемлекеттік статистика мея мемлекеттік архив мәлі-меттері ресми емес кұжаттарға: жеке азаматгар жасаған құжаттар т.б. жатады;

5/. Ақпараттың алыну көзіне орай бөлінгеняер: бастапкы құжаттар және екінші катардағы құжаттар больт бөлінеді. Бас-тапкы құжаттар тікелей бакшіаудын немесе сұрақ-жауалтың негізінде алынған мәліметгәр; екінші катардағы құжаттар, яғни бастапкы құжаттарды сипаттаушы немесе - корытындылаушы^

Құжаттармен жұмыс істегенде зерттеутпі олардын сенімділігіне назар салуы кажет. Осыған орай құжаттан алынар ақиқаттың сенімділігін тексерістен еткізетін ережені білу шарт.. Мұндай ережелерге мыналар жатады:

I. Окиғаларды суретгеуден оларға берілгек бағаны ажырата білген дұрыс, окиғаларға берілген бағадан фактілер әлде кайда сенімді болады. Кейде құжаттарға берілген баға болады, бірак оларды суреттейтін жағдай толык берілмеген болып шығады. Мұндай құжаттарға сенімсіздікпен қарау керек.

2. Құжатты құраушының оны дайындаудағы ниетін, мотавин анықтаған жөн. Жұмысы туралы есеп беруші автор өзінің сіңірген еңбегін асыра көрсетуге тырысады. Ал бакылаушы органдар, керісінше жұмыстағы кемшіліктер мен кателіктерді теріп жазады.

Құжатты әзірлеуші адамның фактілерді т.б. іріктеп алу әдісін де білген жөн. Бастапкы кұжат екінші рет жасалған құжатка карағанда сенімді болады.

Құжатты дайындау кездегі елдік, ұжымнын т.б.жағдайын білу шарт. Сонда ғана құжатгың сол уакыттағы жағдайды объективті беріп немесе бермей отырғандығы аныкталды. Құжаттарды тал-дау дәстүрлі жолмен және формальды турде жүреді. Барлык құжаттар түрлерин оқып-үйрену сын тұрғысынан карауды талап етеді.

7-билет.

1.Әлеуметтік байланыс, әлеуметтік қауымдастық. Ғылымның ішкі логикасын, оның пәні мен әдістерінің сипатын ашатын, әлеуметтік құбылыстар мен процестердің мәнін танып білудің керегі -социологияның категориялары және заңдары. Категориялар - әлеуметгік болмыстың мәнді жақтарын, касиет-белгілерін, құрылымдық элементтерін бейнелендіретін негізгі, ғылыми ұғымдар. Социологияның ең негізгі, мазмұны жағынан көлемді категориясы "әлеуметтік" ұғымы. Бұл ұғым "әлеуметтік жүйе", "әлеуметтік құрылым", "әлеуметтік топ", "әлеуметтік әрекет", "әлеуметтік мінез-құлық" т.б. көлемді уғымдарды қамтиды. "Әлеуметтік қауымдастық" социологияның негізгі категорияларының бірі. Әлеуметгік қауымдастық - бқл, индивидтер мен кез келген адамдар топтарының жай ғана қосындысы емес, керісінше ол тұракты және тұтас әлеуметтік түзілім, оның субъектілері ортақ мүддесімен біріккен және өзара бір-бірімен әрекетке түседі.

Әлеуметтік қауымдастық әдетте түрлі әлеуметтік қауымдастыкка кіретін және оларда түрлі әлеуметтік рөл атқаратын индивидтің әлеуметтік болмысының бүкіл түрлері мен формаларын қамтиды. Ол тұлға мен қоғамның өзара байланысы мен өзара әрекетін жанама түрде береді. Әлеуметтік қауымдастық категориясы, социологияның мәні мен ерекшелігін түсіну үшін өте маңызды құбылыстар мен процестердің субъективтік қызмет жағын айырықша бөліп көрсетеді. Әлеуметтік қауыйдастықтарды өзінің типі жағынан кеңістік - мезгілдік масштабтағы (мысалы, адамдардың әлемдік қауымдастығы және олардың мемлекеттік қауымдастығы; әр түрлі масштабтағы қоныстың қауымдастықтар; социодемографиялык қауымдастықтар) және олардың мүдделерінің мазмұнымен бірігетін тип (мысалы, әлеуметтік - таптың, әлеуметтік - кәсіби, этноұлттық, т.б. қауымдастыктар) болып бөлінеді.

Әлеуметтік әрекеттің субъектісі ретінде тұлға да, әлеуметтік институттар да, таптар да болса алады.

Жалпы бірліктің өмір сүру процесінде көптеген шексіз әлеуметтік байланыстар қалыптасады. Ол байланыстар белгілі бір заңға, заңдылықтарға сүйенеді, соның негізінде іске асады. Әлеуметтік заңдар - әлеуметтік процестер мен әлеуметтік .арасында болатын қажетті, мәнді, тұрақты, қайталанатын қатынастар мен байланыстардың зандары. Әлеуметтік заңдар бүкіл қоғам мүшелерінің іс-қимылының жиынтығы ретінде қалыптасады. Бұл заңдар қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің сайма-сай келмеуін де көрсетіп отырады. Соған қарамастан адамдар әлеуметтік заңдарды өз қызметтерінде саналы түрде пайдаланып, заңдардың әрекет ету формалары мен шарттарын өзгерте алады.

2. Әлеуметтік стратификация және әлеуметтік мобильдік.Латын тілінде «страта» сөзі қабат, қатпар мағынасын білдіреді. «стратификация» ұғымы қоғамдағы әлеуметтік топтардың, жіктердің қат-қабатқа бағынушылық ретімен, тік бір ізділікпен жіктердің орналасуын көрсетеді. Страта сөзі кең мағынада тап, топ мазмұндарында қолданылады. Көптеген социологтар жіктелудің негізін іздеумен шұғылданды. Маркс әлеуметтік жіктелудің табиғатын талдауда алғашқы қадам жасады. Ол капиталистік қоғамындағы әлеуметтік жіктелудің басты себебін өндіріс құралдарын иеленуші, қанаушы – буржуазия, капиталиске және өз еңбегін сатушы, жалданушы – жұмысшы табы, пролетариатқа бөлінуден деп көрсеткен. Маркстің пікірінше екі топтың келіспейтін мүдделері жіктелудің негізін құрайды. Бұл – әлеуметтік жіктелудің бір өлшемді амалы. Социологтар стратификациялық құрылымның негізі – адамдардың табиғи және әлеуметтік теңсіздігі деген көзқарасты түгелдей жақтайды. Біракта теңсіздікті ұйымдастыру тәсілі әр түрлі болуы мүмкін. Вебер әр түрлі страттарға жатқызудың критерияларының санын көбейте түскен. Экономикалық меншікке қатынастың және табыстың дәрежесінен басқа да критерияларын ұсынды. Олар әлеуметтік атақ және белгілі саяси партияларға жататындығы. Атақ дегеніміз жеке адамның туысынан немесе жеке сапасына сәйкес қабылдаған әлеуметтік мәртебесі, ол оған қоғамда белгілі орын алуына мүмкіндік береді.Стратификация критерийлерін Сорокин ол да әрі тереңдете түседі. Қандай да бір болмасын стратқа жатқызу үшін критериялардың біртектес жиынтығы болуы мүмкін емес дейді. Соған сәйкес қоғамда үш стратификациялық құрылымның бар екендігін көрсетеді: *экономикалық*, *кәсіби* және *саяси*. Күрделі байлық және экономикалық билікпен иесі формальды түрде саяси биліктің құрылымына еңбеуі де мүмкін. Керісінше, күрделі саяси атаққа ие болған саясаткер меншік иесі болмау да мүмкін. Кейінгі уақыттарда социологтар стратификациалаудың критерийлерін кеңейту туралы түрлі ойлар қосты. Мысалы, оған білім дәрежесін қосу, т.б. Ашық индустриалды қоғамда стратификациялық критерийлер көп жоспарлы.

3. . Информацияны жинау және өңдеу

Ақпаратты зерттеудің әдістері:

Сауалнама (жазбаша-анкета, ауызша-сұхбат);

Бақылау (стандартталған және стандартталмаған);

Эксперттік сұрақтар;

Лабораториялық эксперимент;

Құжаттарды талдау (18түрі бар. Оның ең күрделісі - контент-анализ);

Социометриялық әдіс (негізін салушы джордж морено).

Эмперикалық әдістерді жинау: і.

Басқа өлшемдерді қолданып, мысалы мәліметті жинау тәсілі жағынан зерттеу төрт түрге бөлінеді: сұрақ қою, бақылау, құжаттарды талдау, тәжірибені жасау.(анкета, интервью,сауалнама беру). Құжат мәтінде, таспада, дискіде берілген ақпаратты сақтау жіне беру үшін жасалған зат. Бақылау (ең маңыздысы) – өандай да бір элементтің өту кезінде болатын системалық, бағытталған фиксациясы. Сұрау жүргізу тәсілі әлеу.у зерттеуінің кең тараған түрі.(ол арқылы 80-90% бастапқы деректерді жинайды). Сұрақ қою екі жолмен өткізіледі: сауалнама жүргізу мен сұхбат өткізу түрінде. Олардың негізінде сұралатын адамға қойылатын сұрақтардың жиынтығы жатады. Осы сұрақтарға берілген жауаптарды бастапқы мәлімет, ақпарат деп түсініуіміз керек. Сенімді ақпаратты жинау үшін сауалнаманы құрудың бірқатар ережелері мен қағидаларын ұстану қажет. Сауалнаманың сұрақтары үш топты құрады. I. Мазмұны бойынша адамдардың санасы, жүріс тұрысы жөнінде және респонденттің өзі туралы өмір баяндық мағлұматтар. II. Нысаны бойынша сұрақтар ашық, жабық, тік, жанама болып бөлінеді. III. Атқаратын қызметі бойынша екі топтамаға: сұрақтар *негізгі* және *негізгі емес* болып бөлінеді.

Мәліметтерді өңдеу келесі сатылардан тұарды:

I. Ақпаратты сараптау және кодтау. Бұл қадамның мақсаты – әлеу-к зерттеу барысында алынған ақпартты унификациялау мен формализациялау;

II. Айнымалыларды жасау. Анкеталар негізінде жиналған ақпарат зерттеу барысында шешілуге тиіс сұрақтарға жауап береді, өйткені операциялау процесінде сұрақтар индикаторлар формасына ие болды. Ендігі кері процедуарны жүргізу қажет, яғни мәліметтерді зерттеулер сұрағына жауап бере алатын формаға келтіру қажет.

III. Статистикалық анализ – әлеу-к мәліметтерді анализдеу процесіндегі кілтті қадам. Оның барысында әлеу-у мамандарына жалпылаулар мен қорытындылар жасауына мүмкіндік беретін тәуелділіктер мен заңдылықтар анықталады.

Мәліметтерді өңдеу мен анализдеу кезінде ранжирлеу, шкалалау, корреляция және т.б әдістерді қолданылады. Ранжирлеу – зерттелетін обьектілерді оларды тәртіптеу негізінде қатыстық мәнділігін қалыптастыру процедурасы. Ранк дегеніміз – топтағы бағаланатын обьектіміз, баға үшін маңызды қасиеттерге ие басқа да обьектілердің реттік орнын сипаттайтын көрсеткіш.

8-билет.

1.Қазіргі замандағы әлеуметтанудың негізгі парадигмалары.Социология шығу кезінен бастап бірнеше теорияға негізделетін. Ал XX ғ-да олардың саны көбейе берді. Қазіргі әлеуметтанудың ерекше қасиеті – бірнеше парадигманы бірдей қабылдауы. Неғұрлым парадигмалар әлеуметтік әлеуметтік шындыққа әркелкі түсіндірме берсе, соғұрлым ақиқатын тереңірек ұғынуға жақындай түсеміз және интегралды парадигманың бейнесін жасай аламыз, себебі жеке парадигмалар бәрін қамти алатын қоғамға талдау беруі мүмкін емес. Олар қоғамды көрсетуде өзінің тек қана нақты бірен-саран үлесін қосады. Барлық социологиялық парадигмаларды қоғамды талдаудың негізгі тәсілнамалық амалдарының сипаты бойынша екі үлкен топқа бөледі. Біріншісіне құрылымдық парадигмалар жатады. Олар қоғамның ұйымдастырылуын, қызмет етуін және дамуын әрі макро деңгейде қарастырады. Екіншісін пайымдаушы парадигмалар құрады. Олар адамдардың жүріс-тұрысын макродеңгейде зерттейді. Негізгі макросоциологиялық парадигмаларға марксизм және құрылымдық функционализм жатады. Функционализмді жақтаушылар қоғамды біртұтас жүйе ретінде, оның өзара байланысты бөлшектерден тұратынын көрсетеді. Олардың көзқарастарына сай осындай құрылымдық бөлшектерге экономикалық, саяси, әлеуметтік, әскери, діни, мәдени және т.б. институттар жатады. Функционалдық амал әлеуметтік дамудың тұрақтандыру мен эволюциялық жақтарына ерекше көңіл аударса, қазіргі батыс әлеуметтануында оған қарама-қарсы социологиялық ойлау көзқарасы да бар.

2. Қазақстандағы орта таптың қалыптасуы: проблемалар және көріністер. Ортаңғы тап дүниежүзілік тарихтағы бірегей құбылыс. Ол адамзат баласының бүкіл тарихында бұрын болған емес. Ортаңғы тап жиырмасыншы ғасырда пайда болды. Ол қоғамда ерекшелік қызметін атқарады, қоғамның тұрақтылығын сақтаушы. Ортаңғы тап қарама қарсы тұрған екі тапты – кедейлер мен байларды бір бірінен алыстатып, олардың қақтығысуына жол

бермейді. Орта тап неғұрлым үзілуге таяу тұрса, стратификацияда қарама қарсы тұрғындар соғұрлым бір біріне жақындаса түседі, олардың қақтығысқа баруының ықтимадылығы артады және керісінше де болады. Орта таптың жоғары бөлігі мен бай таптың арасында ұқсастықтар көп.сондықтан да кейде олар да байлармен бірге қабылдана береді . Орта таптың орта жігі сол таптың экономикалық, саяси және әлеуметтік табиғатын дәл сипаттайды. Қазақстандық орта таптың төменгі бөлігі де бар. Бұл топтағылар материалдық жағынан қарапайым тұрады. Оларда артық ақша жоқ, киім мен тамақ та қажетінше ғана, еңбек ақымен ғана күн көреді. Көпшілігінің жұмысы, үйі ғана бар. Бұл топ кедей тапқа өте жақын. Қазақстандағы орта тап қалыптасу үстінде. Әзірше әлемнің дамыған елдерінде қабылданылған өлшемге сай келмейді. Қазақстан халқының 15-20 пайызын орта таптың түрлі топтарына жатқызуға болады.

3. Әлеуметтік зерттеуді ұйымдастыру . Әлеу-к зерттеудің нақты түрі оған қойылған мақсат пен шарттардың сипатымен көрсетіледі. Осыған сәйкес әлеу-к зерттеудің 3 түрін ажыратады:
1) бақылаулық, 2) суреттемелік, 3) сараптамалық. Бақылаулық әлеу-к зерттеу(пилотаждық) мазмұны бойынша шектелген мақсаттарды шешеді.Бақылаулық зерттеулер н/е құбылысты алдын ала зерттеуге арналған,проблема аз ауқымда болғнда ол зат пен объект жөнінде толық ақпаратты анықтап береді, гипотезаны дұрыстайды.Сараптамалық зерттеулер-оқылатын құбылыстың элементтерін суреттеуге ғана мақсат етіп қоймай, сондай-ақ оның негізінде жатқан себептерді түсіндіру де мақсат еткен әлеу-к аналищдің ең тереңдетілген түрі, бақылау әлеу-к зерттеулерде әрқайсысында маңызды процедура бар 3 негізгі типті бөліп айтуға болады: дайындық сатысы(зерттеу бағдарламасын өңдеу), негізгі (бақылау зерттеулерін жүргізу), тәмамдайтын(мәліметтерді өңдеу мен талдау, қорытындылар мен нұсқауларды қалыптастыру). Нақты әлеу-к зерттеулер-әлеуметтану және жаратылыстану ғылымдарының өкілдері ішінен ерекшелеп тұратын өзіндік бір бөлігі. Бақылау
әлеу-к әдістерді меңгеру зерттеушіден тек қана әлеу-к пәндерді ғана емес, сондай-ақ әлеу-к философия, психология, әсіресе математиканы, статистикалық әдістерді, информатиканы білуден тұратын байсалды кәсіби дайындықты талап етеді. Бақылау әлеуметтанымал жаратылыс мамандары болуы бекер емес (мысалы, Галилей, Лаплас). Әлеу-к зерттеу жүргізу үшін бағдарлама жасалады. Бағдарлама деп ғылыми ізденістің әдістемелік және әдістеме шарттарын қамтитын құжатты айтады. Бағдарлама әдістемелік, әдістеме және зерттеуді ұйымдастыру тауарларынан тұрады.Әдістемелік тарауда зерттелетін проблема және оның тұжырымы зерттеудің мақсаты анықталады.

9-билет.

1. Жеке адам әлеуметтануы.

Адам көптеген ғылымдардың зерттеу нысаны болып табылады. Адамның мәнін қарастырмастан бұрын "адам", "индивид", "тұлға" ұғымдарын ажыратып алған жөн. "адам" ұғымы барлық индивидтерге тән, ортақ кдсиеггер мен ерекшеліктерді сипаггауда қодданылады. Индивид — биоәлеуметтік жан ретіндегі жеке адам. Тұлға — қоғамдық, қатынастардын субъектісі. Индивид қоғаммен нақтылы әлеуметтік кауымдастықтар, институттар арқылы ықпалдасқанда, өлеуметтік маңызы бар мәселелерді, әлеуметтік байланыстарды жүзеге асырғанда ғана барып тұлға дәрежесіне көтеріле алады. Тұлғаны әлеуметгік тұрғыдан талдау оның құрылымыан аныктаудан басталады. Оны қарастырудың түрлі жолдары бар. Олардың арасынан тұлғаның құрылымынан үш элементті "ол", "мен" жөне олардан жогары "супер эго" түрінде қарастыратын з.фрейдтің тұжырымдамасын бөліп айтуға болады. "ол" — бұл біздің түйсіктеріміз басым, айсберггің көрінбейтін белігі сиякгы сана түкпіріміз. "мен" — бұл түйсікгермен байланысты, дуркін-дүркін оған кіріп отыратын сана. "эго" санасыздықты қоғамға ыңғайлы қалыпта ұсынуға тырысады, "меннен" жоғары, моральдық нормалар мен принциптердің жиынтығын құратып, адамгершіліктің "қадағалаушысы", ішкі бақылаушысы іспетті.

Сонынен тұлға биологиялық пен әлеуметтіктің шегінде орналасқан күрделі нысан. Тұлғаларда қайталанбас, тек соған ғана тән касиеттермен бірге көпке ортақ сипаттар бір-бірімен ұштасып жатады. Әлеуметтік жүйенің белсенді құрамдас бөлігі болатын тұлғалар. Қолдағы бар мүмкіндіктерден қажеттісін тандап алу еркіндігін пайдаланып, болашақ өмірінің жобаларын жасайды; алдына мақсат қойып, оған қол жеткізу үшін бар күш-жігерін жұмылдырады; объективті әлеуметтік құрылымдарда, әлеуметтік байланыс жүйесінде тұрақгы өзгерістерге қол жеткізеді, өз кезегінде объективті әлеуметтік болмыс, көбінесе, тұяғаның өзін-өзі жетілдіру процесінің бағыты мен мазмұнын анықтап отырады. Қоғамның стратификациялануы тұлғалардың түрлі типтерін (жұмысшы тұлғасы, зиялы тұлғасы, жетекші тұлғасы, дәрігер тұлғасы, инженер тұлғасы, т.б.) қалыптастырады. Базистік тұлға (қоғамдағы кеңінен таралған сипаттарға ие тұлға) мен идеал тұлға (қоғамда эталон ретінде жарияланған тұлға) ұғымдары да бар.

2. Қазақ ойшылдарының әлеуметтік саяси көзқарастары.

Хх ғасырдың алғашқы ширегіндегі қазақстандағы қоғамдық ойдың ірі өкілдерінің бірі ахмет байтұрсынұлы. Қазақты артқа тартып отырған аса қиын мәселенің бірі – ел ішіндегі надандық пен жалқаулық. Ахмет байтұрсынұлы: «надандықтың кесапаты әр жерде-ақ маңдайымызға тисе де, ата жолдасымыз болған соң, біз де қиып айырылмай келеміз. Олжалы жерде үлестен қағылғанымыз – бәрі надандық кесапаты» деп налыды. Ол өнер мен ғылымның қадіріне жеткен өзге елдерді өнеге ете отырып, өнер-білімнің теңдікке жеткізетінін, әлсіздерге күш беретінін, тұрмысты түзететінін, оған қол жеткендердің басқалардың аяқ астында жаншылмайтынын, олармен терезесі тең болатынын айтты. Тарихи даму деңгейі феодалдық-рулық сатыны сақтаған қазақ қоғамын мейлінше жетік білетін ол: «осы дарынды, ақыл иесі мол халыққа қазір, кешікпей тұрып рухани және қоғамдық даму жолына түсетін дұрыс бағыт беру, қалай дегенмен, аса қажет болып отыр» — деп, қазақтардың неге мұқтаж болып отырғанын дәл тауып жазды. Ыбырай алтынсарин осы міндеттерді дұрыс шешу арқылы ғана қазақ, қоғамының өркениетті елдер қатарына косылатынына кәміл сенді. Осымен байланысты қазақтарға білім беруді қолға алатын маңызды шаралардың біріне, дамудың негізгі құралына балады. Білімсіздіктің етек алуынан қазақ қоғамын надандық жайлап отырғанын айта келіп, жұртты білім алуға шақырды. Сондықтан да ол өзінің жиырма бес жылдық өмірін жеткіншектерге білім беруге арнады. Хх ғасырдың алғашқы ширегіндегі қазақстанның қоғамдық ойындағы ірі тұлға әлихан бөкейханов. Ол еркек балаларға арналған қазақ мектебінде оқып жүріп үш кластық қарқаралы училищесін бітірді. Біраз уақыт Омбының техникалық училищесінде оқығаннан кейін ол санкт-петербургтың орман шаруашылығы институтының экономика факультетіне оқуға түсті. Сол студент кезінде-ақ әлихан студенттер қозғалысына қатысты, марксизмді де оқыды. Ол қазақ қоғамындағы әлеуметтік қатынастармен танысып, зерттеу үшін орыстың демократиялық әдебиетімен танысты, оны қазақ тіліне аударды. «коммунистік жар» деген атпен «коммунистік партияның манифесін» қазақ тіліне аударды. Маман экономист ретінде ол патша өкіметінің қоныс аудару саясатын, оның әлеуметтік сипатын зерттеді. Соның нәтижесінде әлихан қазақтардың ата мекен құнарлы жерлерінен ығыстырылып, шөл, шөлейт жерлерге қуылып жатқанын байқады. Шұрайлы, ірі өзендер мен сулар маңындағы жерлер, орманды және қазбалы байлығы мол жерлер мемлекет қарауына алынып, қазына меншігі деп жарияланды. Ал мұндай отарлау саясатының нәтижесінде қазақ халқы жарлыланып, әлеуметтік жағдайы нашарлап кеткен еді. Қазақ қоғамын терең зерттей келе әлихан қазақтардың саяси және экономикалық құқықсыздыққа душар болып отырғанын, олардың езгілікке, дәрменсіздікке ұшырап, өзін-өзі қорғау мүмкіншілігінен айырылып қалғанын айқындады.

3.

10-билет.

1. Жеке адам және қоғам.

Адамның мәні коғаммен бірге өзгереді және дамиды. Оның қоғамға енуі, қосылуы эр түрлі әлеуметтік қауымдасулар, жіктер, топтар арқылы өтеді жэне осыған байланысты сан алуан элеуметтік жүйелерге ешізіледі. Бұл жүйелер адамға ықпалын гигізеді. Бірак адамның дүниетанымының өзгешелігі табиғи ерекшіліктердің негізінде қалыптасады. Адам өзіне ғана тэн ұстанымдар мен құндылықтардың, ойлау мен жүріс-тұрыстың қалыптарының, сүйіспеншіліктер мен жек көрушіліктерінің, мак-саттары мен ниеттерінің, нанымдары мен теріс түсініктерінің кешенін, жиынлығын иеленеді. Бүл адамның балалық шақтан бастап қандай әлеуметтік ортада, отбасында, кешеде, мектепте т.б өніп өскенін бейнелейтін жағдайларды керсетеді. Әлеуметтік ортаның езгеруіне бейімделу ағымында адамның үнемі өзгеріп, дамуына әсері тиеді.

Әлеуметтану жеке адамды қоғамның элеуметтік маңызды ерекшеліктері мен әлеуметтік қатынастарының түлғада айқын тұтасқан жүйесі ретінде түсіндіреді. Адамның қоғамга ену үдерісі, оның әлеуметтік байланыстарға қосылуы жэне эр түрлі элеуметтік қауымдасуларға интеграциялануы (біріктірілуі, тұтастыққа кірігуі) барысында даралықтың элеуметтілігі қалыптасады. Биологиялық тірлік иесі ретінде адамның әлеуметтік тіршілік жаратылысына айналуының бүкіл үдерісі элеуметтендіру деп аталады. Әлеуметтік кеңістік биологиялық, табиги жагдайлар сияқты адамның ішкі негізіне сай лайықты қасиеттер мен белгілерді қалыпластырады.

2.19ғасырдың аяғы мен 20ғасырдың бас кезіндегі қазақ ойшылдарының әлеуметтік проблемалары туралы.

Адам баласының тарихында миллиардтаған жандар келді, өтті. Олардың басым көпшілігі қара басының қамынан аса алмай өмір кешті. Хіх ғасырдың аяғы хх ғасырдың басында, қазақ еліндегі толғағы жеткен күрделі де, келелі мәселелер және шешімі табылмай шиеленісіп бара жатқан саяси әлеуметтік жағдайлар қоғамдық ойдың шұғыл дамуына себеп болды. Осындай қиын – қыстау кезеңде өз халқы үшін аянбай еңбек етіп, ана тілін түрлеген, жерім, елім – деп еңіреп өткен ұлт жанды азаматтарымыз ахмет байтұрсынұлы, әлихан бөкейханов, шоқан уалиханов және ыбырай алтынсарин еді. Осы қоғам қайраткерлері қоғамдық саяси жұмысқа белсене араласты. Оған халқының мүшкіл күйі себеп болды. Олар халқының еркіндігін аңсап қана қоймай, әлеуметтік ахуалының нашарлығы отарлық саясаттан екенін көрсете отырып, бостандық, еркіндік үшін күреске бел байлайды. Оның бейбіт жолмен шешетін алғнарттарын қарастырады. Қазақ халқын құрып кету шегіне жеткізген патшалық ресейдің отарлық саясатын сынағаны үшін олар саяси қуғындауға ұшырап, әлденеше рет абақтыға жабылады, жер аударылады.

Дана өз заманасынан озып туады, тозық елді озық етемін деп халқының алдына шығып өрге сүйрейді, жолында тұрған кесапаттарды өңменіміен түйрейді. Олар күрескен кесапаттар – надандық, қараңғылық, кертартпалық, адами хайуандық, отаршылдық, ұлттың азуы мен тозуы, оның бұратаналық болмысы, жараланған жан жарасы, құлшылық санасы, таланған жері, қансыраған тілі шоқындыру саясатынан жансыздана бастаған діні болды.

3. Қажетті ақпараттар мен гипотезаларды сұрыптау.

Нені зерттеу керектігі аныкталған соң, зерттеу ЖҰМЫСЫН қалай жүргізу керек деген орынды сұрақ туындайды. Ол ҮШІН зерттелтін проблеманы элементгерге бөліп, сонан сон, сол элементтердің құрамды бөлімдерін аныктаған жөн. Сөйтіп оны схемаға тусіру керек. Схема проблемаға катысты элементтерді көрсетеді және олардын бір-біріне қатынасы мен байланысын бейнелейтін болады. Схема дайын болғаннан кейін, көземел *құрылады. Көземел /гипотеза/* деп кайсыбір фактыларды, құбылыстар МЕН процестерді тусіндіру ҮШІН жасалып, олардың дұрыстығын бекітіп немесе жокка шығаруды айтады. *Сұрыптау* жұмысын жүргізу жиынтыққа байланысты болады. Жиынтыктын екі түрі бар: бас жиынтық және іріктелген жиынтык. Бас жиынтық деп проблемаға катысты бакылауға алынатын бүкіл беліктің жиынтығын айтады. Бас жиынтык территория, мерзім, өндіріс саласы немесе кесіптік, функциялык шенберді камтумен шектелген. Іріктелген жиынтык бас жиынтыктын бөлігі бола отырып, әзірленген әдістемеге немесе іріктеп, таңдап алу бағдарламасына сәйкес зерттелетін объектінің есебінде болады.

11-билет.

1. Жеке адам және әлеуметтендіру процесі.

Әлеуметтену — адамды әлеуметтік өмірге енгізетін күрделі процесс. Адам экономикалық, коғамдық-саяси басшылық, мәдени, педагогикалық, т.б. істерді аткара жүріп, материалдык жөне рухани игіліктерді жасаушы. Әлеуметтенуге катысты әртүрлі көзқарас бар. Америка психологы, әрі социологы Ч.Кули тұлға "менінің" басқа тұлғалармен салыстырғандағы ерекшеліктерін біртіндеп түсіну процесін зерттеді. Көптеген ізденістердің арқасын-да ол өзіндік "меннің" ұзақ уақытты керек ететін қайшылықты шытырман процесте калыптасатындығын жөне басқа да түлғалардың, ягни әлеуметтік ортаның қатынасынсыз жүзеге аса алмайтындығын анықтады. Кулидін көзқарасы бойынша, әрбір адам өзінің "менін" өзі карым-қатынаста болатын басқа адамдардың ықпалымен катыптастырады. Түлғаның әлеуметтенуіне әлеуметтік орта мен түлғаны әлеуметтендіретін дәуір көп ықпал етеді. Мысалы, хх ғасырдың аясында Қазақстан республикасында трансформациялық процестердің, жаңа экономикалық карым-қатынастардың белең алуы арқылы қоғамдық санада елеулі өзгерістер пайда болды. Елдің әлеуметтік-экономикалық механизмін қайта қүру процесі бүрыннан қалыптасқан мінез-құлық стереотипін түбірімен өзгертіп, өтпелі дәуірдің жағдайына бейімделу жөне үйрену сияқты транзиттік кезеңнің күбылыстарымен қатар жүруде.

Елдегі нарықтық реформаның бірнеше жылдық тәжірибесі бізді меншік нысандарының, шаруашыиық құрылымдарының жүйесінде түбірлі кдйта құрулардың куәсі етті. Түлғаны әлеуметтендіру процесі — бұл тек индивидтің бойындағы табиғи кәсиеттерді біртіндеп анықтап, қалыптастыру ғана емес, сонымен бірге қоғамдык орта, әлеуметтік институттар, қоғамдық үйымдар мен құқықтық құрылымдар ықпалының да нәтижесі. Осындай тәсілмен ғана әлеуметтендіру процесі құрылымын, оның объективті және субъективті факторларын, механизмін ашуда, адамның түлга ретінде өмір сүру аясын анықгауға мүмкіндік туады.

2. Қазақстан қоғамының қазіргі саяси әлеуметтік проблемалары.

Халыкаралык кауымдастыкта қазақстанның беделі өсіп салмағы артуда. 1990 жылғы 25 казанда жоғарғы кеңес қазакстаннын, мемлекеттік егемендігі туралы декларация кабылдады. 1991-жылы 16-да жоғарғы кеңес "қазақстан республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" конституциялық зан кабылдады, онда: "... Жеке адамның күкыктары мен бостандыктарының үстемдігін мойындай отырын, қазак, ҮЛТЫНЫҢ өзін-өзі билеу құқыгын растай отырып, азаматык коғам және құқықтық мемлекет құруға бел байлағандығын басшылыққа ала отырып. Қазақстан

республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін салтанатты турде жариялайды", - деп әлемге паш етті. Бүдан кейін Қ-тан халыкаралык қауымдастыкқа тең ҚҰҚЫҚТЫ мемлекет ретінде нык басып кірді. Қазір мемлекетіміз біріккен үлттар ұйымының мүшесі, 1995 жылдың аяғында 115 мемлекет танып, 103 мемлекетпен дипломатиялык катынас орнатты. Дүниежүзілік адамзат кауымдастығында салмакты орын алып, халыкаралык катынаста казакстанның үлесі арта түскенмен оның ішкі саяси-әлеіуметтік жағдайы курделі дағдарыска ұшырады. Соған байланысты, әрі нарыктык катынастарға өту кезеңі көптеген әлеуметтік проблемаларды тудырды. Қылмыстың көлемі мен каныпезерлік түрлерінің өсуімен катар, кылмысты әрекеттер жолына|жастардың көптеп түсуі касіретті ахуал. 1993 жылы кәмелетке жетпеген балалар 13 мыңнан *аса* кылмыс жасаған. Жасөспірім кылмыскерлердің ұштен бірі кәсіби-техникалық училищенің, ал 28 проңенті - мектеп окушылары. Жалпы жұмыссыздык, кымбатшылык капиталистік құрылыстын серігі. Өйткені, бизнесмеше капиталын молайту ҮШІН өндірісті интенсивтендіру арқылы ЖҮМЫС ҚОЛЫН азайту пайдалы. Ал өндірілген өнімді каншалыкты кымбатка сатса, соншалықты пайда келтіретіні анық. Сондықтан ірі капиталистер өзара кездесіп, белгілі бір бағанық ұстап түру мәселесін шешіп отыру үшін (үйымдарға) клубтарға бірігеді. Оның шещімі сол клуб мүшелері ҮШІН МІНДЕТТІ. Дамыған ірі жеті (ақш, ашлия, франция, германия, канада, италия, жапония) капиталисттік елдің бірігіп, басқа елдерден окшаулануы да сол капиталисттер клубынын сипатындағы, халыкаралык масштабтағы кубылыс

3. Сұрақтардың жазылуы

Сүрау жүргізу - 2 негізгі түрде жүргізіледі: сүхбат пен анкеталық сүрау. Сүхбат стандартталған пішінде жүреді. Шынында бүл да анкета, тек кана сүхбат береді. Осылай ол сүралатын адамның реакциясына карай езі дәл түсіністікке ие болуы үшін сүрақты апыңтайды. Осыған қоса, сүранатын адамның жауаптарының барлың нюансын ескеруі қажет. Бүның бәрі сүхбаттың әлеуметтік ақпаратгың дәлдігінін жоғары болу әдісі ретінде әсерлі болуына жагдай жасайды сүрау жүргізу әдісі, ең бастысы жаппай анкеталың сұрау жүргізу әдісі -бүл әлеуметтік ақикатты түсінудің қуатты аспабы. Онда, бір жағынан, типтік кездейсоқ емес әлеуметтік қүбылыстардың бекітілуін, үлкен сандар заңын, ыңтималдыңты статистика ақпараттарын толың пайдалануға мүмкіндік беретін жаппайлың болады. Екінші жағынан, нәтижелердің математикалық дәлдігі мен мәнерлілігі, оларды қатар қою мүмкіндігі, әр түрлі статистикалык операциялар жүргізу. Осы жағдайда анкеталың сүрау жүргізу анонимдікті, сүралынатын адамның тәуелсіздігін сақтауға мүмкіндігін жасайды, зерттеушінің тура әсерін, қысымның мүмкіндігін шектейді.анкета күрылымыа) кіріспелік белім (мүнда сүраудың кім жүргізіп жатқандыга, анкетаны толтыруға арналған нүсқаулар көрсетіледі).б) төлқүжат (респонденттердің әлеуметтік - демографиялық сипаттамасына арналған сүрактар: жынысы, жасы, білімі, мамандығы, жанүялык жағдайы). В)негізгі бөлімге сұрақтардың бөлігі - қарапайым, байланыстық сүрактар. Олардын мақсаты - респондентті қызықтыру, мәселеге тарту. Сүрақтар шешімде карапайым, ал жауаптар жеңіл болуы керек. д)негізгі сүрақтар. Олардың мазмүны зерттеулердің мақсаттары және шарттарымен анықталады. Күрделі сүрақтар, ойлауды, анализді, естің белсенділігін талап етеді.3-бөлім - қорытынды сүрақтар.анкетаны толтыруға $35^{\pm}10$ минут кетеді, өйткені респонденттің ықыласы төмендейді.практика сүрақ қоюдың бірнеше қарапайым ережелерін жасап шығарады:

"аса ащы" сүрақтарды қоймау;

Көңілге тиетін сүрақтар қоймау;

Адамдар біле алмайтын сүрақтар қоймау;

•сүрак накты, анық, екінші рет айтуды талап етпейтіндей болуы керек; сүрақ оны түсінетіндей "есуасқа" есептеле отырып шешіле алатын болуы

• сүрак сүралатын адамға түсінікті тілде (кәсіби жаргонда) болуы керек;

• сүрақ қандай да бір жауапқа итермелеу керек. Сүрақтарды жіктеу сүрақтар піпгіні бойынша жабық, жартылай жабық және жартылай ашъгк болуы қажет.тандамалы сүрақтың бір түрі ретінде шкалалың сүрауды айта аламыз. Мысалы: "сіз өз клубыңыздын өткен жолғы жүмысын қалай бағалар едіңіз?" -өте жақсы – 5, жақсы – 4, орташа- 3, нашар – 2, өте нашар – 1, ашық сүрақтар – респондентке епщандай жауаптар варианты берілмей, өз қалауынша жауап бере алатын сүрақтар. Мысалы: "өз жүмысыңызда сізді не кызықтырады, тартады?"жартылай жабық сүрақтар - үсынылған жауаптар санында "басқа" немесе "тағы не" позициялары болады.тура сүрақ - бүл респонденттен тура акпарат алуға мүмкіндігін беретін сүрақ. Мысалы, "сіз өз жү'мысыңызға коңіліңіз бола ма?"жанама сүрақтар - қажетті ақпаратты тура емес, сүрақтар сериясы кемегімен алуға көмектесетін сүрақтар.сүрақтарды жіктеу мазмүны бойынша окиғалар, фактілер жайында мотивтер бағалар, ойлар жайында.

12-билет.

1. Әлеуметтендіру процесінің негізгі деңгейлері

Әлеуметтену құрылымына, әлеум. теориялар мен көзқарастар көрсететін қоғамдық құбылыстың ауқымына орай жекелеген деңгейлерді бөліп айтуға болады: 1) жалпы теориялық социология 2)орта деңгейдегі социология теориялары (жеке және арнаулы). Бұған, мәселен, қала социологиясы, білім беру соц., саясат соц. Т.б. жатады. 3) нақты социологиялық зерттеулер.

1. Жалпы социологиялық теориялар, макросоциологиялық зерттеу ретінде қоғамның және жалпы тарихи процесс дамуының мәңгілік кезеңін қарастырады. Ж.с.т. Деңгейінде кез келген әлеум. Құбылыстардың п.б. мен өмір сүруінің өте терең себептері туралы, қоғам дамуының қозғаушы күштері, т.б. жөніндегі ғылыми қорытындылар жасалады.2. Орта деңгейдегі социологиялық теориялвр қоғамдық өмірдің жеке салаларын, жеке әлеум. топтар мен институттарды қарастырады, мұндай жағдайды әлеум. экономикалық қатынастар, адамның өндірістік қызметі, әсіресе оның әлеум.аспектілері, сонымен қатар халықтың әр түрлі категорияларының еңбек жағдайы, халыққа білім беру, денсаулық сақтау, т.б. Мәселелерді зерттейді. 3 социологиялық зерттеулер нітижесінде алынатын ғылыми қорытындылардың жалпылық дәрежесіне сәйкес бұл зерттеулер теориялық және эмпирикалық болып екіге бөлінеді. Теориялық зерттеулер үшін маңызды мәселе – әлеум.өмір саласындағы жиналған нақты материалдарға терең қорытынды жасау. Ал, эмпирикалық социология тікелей бақылау, сұрақ қою, құжаттарды талдау, статистикалық материалдар, фактілер жинаумен шұғылданады. Бұлар бір бірін толықтырып отырады. Социологиялық зерттеудің алдына қойылатын міндет пен мақсатқа сәйкес социология фундаментальды және қолданбалы болып екіге бөлінеді.

2. Еңбек – қоғам өндіріс негізі.

Еңбек - қоғам мен адам емірініц негізгі шарты. Еңбек адам мен табиғат арасында жасалынатын жүйе және осы жүйеде адам ез әрекетімен өзінің табиғат пен карым-қатынасын бақылайды, реттейді. Осы еңбектің аркасында адам өз өміріне бөлінді және адам болып қаланды. Еңбек нағыз адамды, адамдық қоғамды жасады, сондыктан еңбек адамның басқа нәрселер әрекетімен ғана іске асады. Сол себепті, еңбек әрқашанда ұжымдық әрекет ретінде көрінеді. Еңбек және өндіріс жүйелерінде адамдар белгілі бір байланыс пен карым-қатынасқа түседі, тек қоғамдық байланыс аумағында және олардың табиғаттағы қарым-қатынасында ендіріс белгілі бір орын алады еңбек - адамның табиғатпен қарым-қатынасын көрсететін және барлық қоғамдық формалар үшін, күші бар адамдардың бір-бірі мен қарым-қатынасын көрсететін абстракция, бірақ, бүл көптеген еңбек түрлері толығымен дамығанда және еңбектің нақты бір түрі адамзаттық әрекеттердің әр түрлілігіне бегеу бола алмағанда корінеді. Ірі машиналарды өңдеу нәтижесінде еңбектің нақты түрлерініц жиынтығы дамығаны көрінеді. Тек қана адам еңбектің нағыз субъектісі бола алады, ал машиналар, жануарлар жүмыс істейтін табиғаттың бір бөлігі болып табынады, бірақ та еңбек дегеніміз бүл пайдалы қоғамдық қызмет. Бүл үғым әлеуметтік тарихи әлемді түрлендіріп, адам осы түрлендіру жүйесінде жаңа максаттар қойып, көптеген қиын мәселелерді шешеді. Ецбек бай адамдар ғажайып заттар келтіреді, бірақ та ол жүмысшылардың кедейленуіне әкеліп соктьфады. Еңбектің мақсаты адамдардың түрмыс жағдайын көтеру үшін мумкіншіліктер күру болып табынады. Адам еңбегі дамуынын бірінші сатысы - бүл дәстүрлі немесе индустрияга дейіші коғам. Бүл кезде қолмен істелінетін өндіруші еңбек толығымен үстемдік жасаған, және үстемдік жасаған элита әзінің қойған шағын талаптарына канағаттанып отырған. Еңбек физикалык ауыр және тартымсыз тек адамды тамактандыруға арналған болды (ауыл шаруашылығы). Сонымен катар, бұл кезде экономикадан тыс итермелеу (күлдық, крепоснойлық) болды: әйтпесе адамдар жүмыс істемеді, өнеркәсіп жаңадан өсе бастаған жагдай да болды. Екінші сатысы - машина ендірумен сипатталатын индустриалды қоғам. Шаруашылық күрылымында өнеркәсіп басым болды. Ецбек аздап ауырлау және тартымсыздау болды: бүл кезде материалдық қызығушылык түрінде экономикалық итермелеу болды. Ауыл шаруашылығы және өндіріленетін өнеркөсіптер екінпіі жоспарға қалды, бірінші кезекте - индустрияны өңдеу. Бірінші сатыға қарағанда өнімділік жоғары, негізгі материалдық қажеттіліктер жеткілікті өлшемде қанағаттандырарлыктай болды.

Қоғамның дамуының үшінші сатысы қазір тек мына елдерде дамыған: жапония, акпі, германия. Бүл - постиндустриялды қоғам, ол тек автоматты еңбекке негізделген. Негізгі салалары: білім, ғылым және қызмет керсету. Өнеркәсіп үшінші орынға қалды, бірінші кезекте - ақпаратты оңдеу. Еңбек материалдың реттеуді қажет етпейді. Постиндустриалды қоғамда еңбекке ынтаны еңбекке қозғайтын іпгкі себептер алмастырады (мысалы, берілген жүмысқа қызығушылық). Еңбектің енімділік шегі өте жоғары. Капиталистерде жоғары пайда, ал жүмысшыларда жақсы еңбек ақы . Қоғамдық өндіріс жүйесінде негізгі рел материалдық өндіріске жатады. Материалдық өндіріс - ендіруші және жеке қажеттіліктер үшін материалдың игілікті өндіру тәсілі. Материалдық - ондірістік әрекет адамдардың материалдық талантарын қанағаттандыруға бағытталған: тамақта, киімде, үйлерде.қоғамдың өндірістің негізгі элементтерінің бірі рухани өндіріс. Рухани өндірістің қарапайым маңызы ретінде рухани бағалар өндірісін, атап айтқанда, ғылыми білімді көрсетуді, ал ең маңыздысы ретінде өндірістегі адамдардың іс-әрекетінің алмасуын, рухани бағалардыц тұтынылуы мен білінуін айтуға болады. Бұл жерде ең ерекше рөлдерді өндірістін маңызды түрлері - дін, заң, философия, ғылым, өнер атқарады.материалдың және рухани өндірістер бір максатпен байланысты: екеуі де коғамдық қарым-қатынастағы адамдардың ендірісі. Еңбек әлеуметтігі - әлеуметтік процесс ретінде еңбектің өсерін, еңбек тиімділігінің өсуін, ецбекте техникалың және әлеуметтік шарттардың адамдарға өзара байланысын зерттейтін әлеуметтануының бөлігі. Адам мен коғамның жасалыну жүйесін еңбектің негізгі уш ерекшеліктері бөліп алуға болады.

3.**Ұйымдастырудың әлеуметтануы**

Әр үйымның адамдар жасаган табиғаты бар. Үйым өз қүрылымын және технологияларын күрделендіруге үмтылады. Үйымнын арнаулы органы оның мүшелерінің мақсатгарын қамтамасыз етіп, олардың үмтылыстарын реттейді. Осы қызметті басқару деп атайды. Басқару ұйымның барлық бөліктерінің қызметінің бағытын қамтамасыз етеді. Мемлекеттік мекеменің әр бөлімінің жүмыскерлерінің жұмыс уақытын, олардың жүмысының саны мен сапасын реттейтін мөлшерлері мен ережелерін жасайды. Болімнің басшысы басқару қызметін атқарып, осы мөлшерлер мен ережелердің орындалуып. Бақылауды жоне мадақтау мен жазалау тәсілін қолданады. Ұйымды басқарудың алғашқы синаттауларын г.файоль бел-гілеген. Жалпы сипаттамаларына әрекеттің жалпы бағытын жоспарлау және алдын ала кору; адамдық және материалдық қорларды үйымдастыру; жүмыскерлердің іс-эрекетінің оңтайлы тәртібін сақтау үшін үйгарымдар беру; ортақ мақсатқа жету үшін эр түрлі іс-әрекеттерді үйлестіру және бар ережелерге жэне қалыптарга сойкес үйым мүшелерінің жүріс-түрысын бақылау.бүл - хх ғ. Басындағы басқару үдерісінің сипаттаулары. Қазіргі үйымдардың құрылымы элдеқайда күрделі, технологиясы аса күрделі, жүмысшы күшінің біліктілігі жоғары; оның үстіне ұйымдар қазіргі нарықтың күрделі қүрылымында әрекет етеді. Сондықтан бүгінгі басқару - өнерге, ойынға, жоғары гылымға тән. Қазіргі басқару жүйесінің жобасы мынадай: 1) үйымдасқан бірлестіктің жетекшісі мен бастаушысы ретінде; 2) озара әрекет-түйісулерді қалыптастыру жэне қолдау; 3) ақпаратты қабылдау, іріктеу және тарату; 4) қорларды үйлестіру; 5) жүмысшы кадрлардың а»ымын жэне бүзушылықтардыц алдын алу; 6) келісім жүргізу; 7) жаңалықтарды ешізулерді жүргізу; 8) жоспарлау; 9) бағынушылардың іс-қимылдарын бақылау мен багыттау. Бүдан басқа да басқару эрекеттері бар: жарнамамен шүгылдану, қосымша қаражатты табу жэне т.т. Нагыз басқарушы жогары білікті маман болуы керек. Басқару тобына кеңсешіл әкімшілік кіреді.

13-билет.

1.Керітартпа әдет әлеуметтануы.

Қоғамдағы индивидтердін әлеуметтік тәртібі шартты түрде нормативтік және нормативтік емес болып бөлінеді. Нормативтік тәртіптің сакталуы кезінде адамның әлеуметтік тәртібі қоғамда үстемдік етіп тұрған нормалармен, мәдениет қүндылықтарымен реттеледі. Нормативтік емес тәртіп белгілері байқалған кезде адамның әлеуметтік тәртібі қоғам ұсынатын нормаларды орындаудан бас тартады, елемейді не касақана бұзады. Қогам ұсынатын нормалардан бас тартатын индивидтердің тәртібін дебианттық қылық деп атайды. Девианттык қылыққа маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік, жемқорлық, жалған банкнот жасаушылық, сатқындық, кісі өлтірушілік, т.б.жатады. Қоғам оның мүшелерінің көпшілігі орныккан нормаларды, мәдени құндылықтарды қабылдап, басқа индивидтердің күткеніне сай іс-өрекеттер жасағанда ғана орнықты өмір сүре алады. Қоғамның өзгеруімен бірге оның нормалары мен қүндылықтары да өзгеріп отырады. Күні өткен дәстүрлер бірте-бірте қалып, жаңа өміршең нормалар қалыптасып, адамдардың сана-сезіміне орнығა бастайды. Сонымен бірге қылмыс, маскүнемдік, жезөкшелік, нашақорлык сияқты түрлі келеңсіз күбылыстар қоғам дамуына кедергі жасауы мүмкін. Мысалы, кісі өлтіру мен өзін-өзі өлтірудің басым көпшілігі алкогольді ішімдіктер мен наркотиктер қолдану салдарынан жасалынады. 1997 жылы казақстанда психикаға қатты әсер ететін есірткі заттар қолдану салдарынан психикалық және тәртіптік ауытқушылыққа ұшырағандар баршылық, оның ішінде алкогольді ішімдік қолданғандар бар. Темекі шегудің адам организміне зиянды екенін жүрттың бәрі біледі: ол өкпе рагы және басқа да аурулар түрін көбейтеді. Соған қарамастан қазақстанда ерлердің 50-55%-і темекі шегеді . Мүндай аса қауіпті әдеттің, әсіресе, әйелдер мен жасөспірімдердің арасында кеңінен тарай түсуі ойлантпай қоймайды. Сонымен, девианттық қылыктарды төмендегі жүйемен жіктеуге болады:а) іріткі (деструктивтік) қылыктар — жұрт кабылдаған әлемуметтік-адамгершілік нормаларына сай емес әрекет түрлері.ә) әлеуметтік індеттер — маскүнемдік, жезөкшелік, нашақорлық, т.б. Б) құқыққа қарсы бұзақылықтар — ұрлық, кісі өлтіру, т.б. Қылмыстар.

Сонымен, әлеуметтік тәртіп дегеніміз индивидтердің іс-әрекеттері көрінісінің сыртқы түрі екен. Әлеуметтік тәртіп аркылы жеке адамнын түлғалық сапалары, оның медени деңгейі, мінезі, қажеттіліктері, наным-сенімі, көзкарасы, талғамы, сондай-ақ оны қоршаған әлеуметгік өмірге, баска индивидтерге және өзіне өзінің қарым-қатынастары көрініс береді.

2.**Еңбектің әлеуметтік өлшемі.**

Еңбек адам мен табиғат арасында жасалынатын жүйе және осы жүйеде адам ез әрекетімен өзінің табиғат пен карым-қатынасын бақылайды, реттейді. Осы еңбектің аркасында адам өз өміріне бөлінді және адам болып қаланды. Еңбек нағыз адамды, адамдық қоғамды жасады, сондыктан еңбек адамның басқа нәрселер әрекетімен ғана іске асады. Сол

себепті, еңбек әрқашанда ұжымдық әрекет ретінде көрінеді. Еңбек және өндіріс жүйелерінде адамдар белгілі бір байланыс пен карым-қатынасқа түседі, тек қоғамдық байланыс аумағында және олардың табиғаттағы қарым-қатынасында өндіріс белгілі бір орын алады еңбек - адамның табиғатпен қарым-қатынасын көрсететін және барлық қоғамдық формалар үшін, күші бар адамдардың бір-бірі мен қарым-қатынасын көрсететін абстракция, бірақ, бұл көптеген еңбек түрлері толығымен дамығанда және еңбектің нақты бір түрі адамзаттық әрекеттердің әр түрлілігіне бегеу бола алмағанда корінеді. Еңбек үжымының ұйымшылдығы оларға берілген талаптарға тәуелді. Еңбек үжымының ұйымшылдығы кең өзгермелі нұсқаға қарамастан төрт сатылы цикядан түрады.Бірінші сатысы-біріншілік синтез. Үжым мүшелерінің талапты жететіні жариялайды, жұмыс тәртібі және ұжым мушелерінің өзара тәуелділігі директивті құрылғылардың бар болуымен анықталады. Басқалары қарастырылып, жетекшінің талабына қандай өзара - қатынаста болу керек деген сұрақты шешеді. Екінші саты – кұрылымдау және дифференциация. Үжымда шағын топтар пайда болады, белсенді бөлігі басқалардан жалпы ұжымда тапсырманың орындалуын талап етеді. Талаптарды орындайтын селкос топ қалыптасады, бірақ ерекше бастаманы шығармайды. Өзінің парықсыздығы мен, немқұрайлығымен бөлінетін топ дезорганизацияға шапқыншылық әкеледі. Жетекшілік белсенділік топты жақтайды, ал селқос топты белсенді топқа жеткізуге тырысады. Үшінші саты - синтездеу және интегралдау. Үжым өкілдерінің кебі бір-біріне қоятын есептерде жақсы қарым-қатынаста. Белсенділік пен селқостық қырлары ақырындап кете бастайды, шағын топтарда ерекшеліктер байқалады, өзара көмек және ынтымактастық нығаяды. Басшылық пен үйлестіру, бакылау сияқты түрлеріне бөлді. Бұлар кейіннен тағы да дәлелденген үжымның қызығушылықтары жақындайды, ұжымға реттеу жүйесі эсер ете бастайды. Төртінші саты - болашақтық даму. Бүл саты ұжымның әрбір мүшесінің өзіне жоғарғы деңгейлі талап қоюымен ерекшеленеді. Сыртқы талаптар ішкі және жеке түлғалық болады.

3. Социологиялық зерттеудің бағдарламасы.

Біздің әркайсысымыз әр түрлі деңгейде радио тыңдаушысы, газет, журнал, ғылыми әдебиет оқырманы ретінде бакынау әлеуметтік зерттеулермен ұштасады. Мүмкін, адамның өзі де бұл зерттеулерге респондент, яғни оқылатын процестер мен қүбылыстар жөніндегі алғашкы ақпарат көзі ретінде тартылады. Бүгінде жоғары мектептің дипломы бар әрбір адам осындай зерттеулерді ұйымдастыра білуі керек. Берілген тақырыптың мақсаты-бақылау әлеуметтік зерттеулердің әдіснамасы мен әдістемесі жөнінде түсінік беру, негізгі түсініктер мен процедуралармен таныстыру, ғылыми дүниетанымды кеңейту, сондай-ақ акиқатты танып білудің меншікті моделін' өңдеуге арналған пайдалы материал беру.

Әлеуметтік зерттеудің кәсіби қабылдауларын, дағдыларын және қабілеттерін ондеуді іс жүзінде окып-үйренуді күшейту әлеуметтануды инженерлік кызмет ретінде түсіпуді қалыптастыруда аса қажет болып табылады. Әлеуметтік зерттеудің нақты түрі оған қойылған мақсат пен шарттардың сипатымен корсетіледі. Осыған сәйкес әлеуметтік зерттеудің 3 негізгі түрін ажыратады:

1)бакылаулық

2)суреттемелік

3)сараптамалық

Бақылаулық әлеуметтік зерттеу (пилотаждық) мазмүны бойынша шектелген мақсаттарды шешеді. Бакылаулық зерттеулер процесс немесе қүбылысты алдын ала зерттеуге арналған, проблема аз аукымды болғанда ол зат пен объект жөнінде толық ақпаратты анықтап береді, гипотезаны дүрыстайды. Сараптамалық зерттеулер-оқылатын күбылыстың элементтерін суреттеуді ғана мақсат етіп қоймай, сондай-ак оның негізінде жаткан себептерді түсіндіруді де мақсат еткен әлеуметтік анализдің ең тереңдетілген түрі. Зерттеудің бүл түрінің іс жүзінде үлкен құндылығы бар (белгілі бір уақытты, аса сактықпен өңделген бағдарламаны, құрылымдарды талап етеді). Бақылау әлеуметтік зерттеулерде әрқайсысында маңызды процедура бар 3 негізгі типті бөліп айтуға болады:

Дайындық сатысы (зерттеу бағдарламасын өңдеу)

Негізгі (бақылау зерттеулерін жүргізу)

Тәмамдайтын (мәліметтерді оңдеу мен талдау, қорытындылар мен нүсқауларды қальттастыру).

Нақты әлеуметтік зерттеулер - әлеуметтану мамандарын басқа да әлеуметтік және жаратылыстану гылымдарының өкілдері ішінен ерекшелеп түратын озіндік бір бөлігі. Бақылау әлеуметтік әдістерді меңгеру зерттеушіден тек қана әлеуметтік пәндерді ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік философия, психология, әсіреее математиканы, статистикалық әдістерді, информатиканы білуден түратын байсалды көсіби дайындықты талап етеді. Бақылау әлеуметтанымал жаратылыс мамандарды болуы бекер емес (мысалы, галлей, лаплас, лавуады).Әлеуметтік зерттеу жүргізу ушін бағдарлама жасалады. Бағдарлама - деп ғылыми ізденістің әдістемелік *және* әдістеме шарттарын қамтитыа қүжатты айтады. Бағдарлама әдістемелік, әдістеме және зерттеуді ұйымдастыру тарауларынан түрады. Әдістемелік тарауда зерттелетін проблема және оның түжырымы зерттеудің мақсаты анықталакды

14-билет.

1. Аномия-қазіргі қоғамдағы негізгі фактор. Жасөспірімдердің нашақорлыққа үйірсек болуының себептері.

Әлеуметтенудегі девиантты мінез-құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз әлеументтанушысы Эмиль Дюркгейм. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды. «Аномия» термині француз тілінен аударғанда ұжымның, заңның болмауы.

Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспеушілік деп түсіндіреді.

Девиантты мінез-құлықтың сыртқы физикалық жағдайларына климаттық, геофизикалық, экологиялық факторларды енгіземіз. Мысалы, шу, геомагниттік, өзгеріс, таршылық, т.б жағдайлар үрей туғызып агрессивті және басқа да қажетсіз мінез-құлықтың көрінуінің бір себебі болады. Сонымен бірге әлеуметтік орта әсерлері де өз ықпалын тигізеді:

• қоғамдық үрдістер (әлеуметтік-экономикалық жағдай, мемлекеттік саясат, салт дәстүр, бұқаралық ақпарат құралдары, т.б.);

• тұлға бар әлеуметтік топ мінездемесі (этикалық құрылым, әлеуметтік мәртебе, референтті топ,);

• микроәлеуметтік орта (отбасының өмір стилі және деңгейлері, отбасындағы өзарақарым-қатынас типі, отбасындағы тәрбие стилі, достар, басқа да маңызды адамдар).

Криминалды мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиацияның негативті формалары әлеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағы адамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар деп бөлсе, екіншілері оларды бөлмей:

• жанұяда берекенің болмауы;

• ата-ананың «ерекше» қамқарлығы;

• тәрбие берудегі кемшіліктер;

• өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;

• өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;

• сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау;

• психоактивті заттарды жиі пайдалануы;

• агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;

• мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;

• балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары,- деп көрсетсе, үшіншілері оларды негізгі бес факторға бөліп қарастырады.

2. **Адамзат еңбегінің дамуының негізгі кезендері.**

Адам еңбегі дамуынын бірінші сатысы - бүл дәстүрлі немесе индустрияга дейінгі коғам. Бүл кезде қолмен істелінетін өндіруші еңбек толығымен үстемдік жасаған, және үстемдік жасаған элита өзінің қойған шағын талаптарына канағаттанып отырған. Еңбек физикалык ауыр және тартымсыз тек адамды тамактандыруға арналған болды (ауыл шаруашылығы). Сонымен катар, бұл кезде экономикадан тыс итермелеу (қүлдық, крепоснойлық) болды: әйтпесе адамдар жүмыс істемеді, өнеркәсіп жаңадан өсе бастаған жагдай да болды.

Екінші сатысы - машина ендірумен сипатталатын индустриалды қоғам. Шаруашылық күрылымында өнеркәсіп басым болды. Ецбек аздап ауырлау және тартымсыздау болды: бүл кезде материалдық қызығушылык түрінде экономикалық итермелеу болды. Ауыл шаруашылығы және өндіріленетін өнеркөсіптер екінпіі жоспарға қалды, бірінші кезекте - индустрияны өндеу. Бірінші сатыға қарағанда өнімділік жоғары, негізгі материалдық қажеттіліктер жеткілікті өлшемде қанағаттандырарлыктай болды.

Қоғамның дамуының үшінші сатысы қазір тек мына елдерде дамыған: жапония, ақпі, германия. Бүл - постиндустриялды қоғам, ол тек автоматты еңбекке негізделген. Негізгі салалары: білім, ғылым және қызмет керсету. Өнеркәсіп үшінші орынға қалды, бірінші кезекте - ақпаратты оңдеу. Еңбек материалдың реттеуді қажет етпейді. Постиндустриалды қоғамда еңбекке ынтаны еңбекке қозғайтын іпгкі себептер алмастырады (мысалы, берілген жүмысқа қызығушылық). Еңбектің енімділік шегі өте жоғары. Капиталистерде жоғары пайда, ал жүмысшыларда жақсы еңбек ақы.

3.Бағдарламаның құрылымы.

Социологиялық зерттеулер жоспарлаудан басталады. Ол түбегейлі қүжат болып саналады. Жоспардың төрт топқа бөлінеді бірінші кезеңде зерттеуді талқылау мен бекіту тэртібі белгіленеді. Ең алдымен: а) багдарламасы дайындалады; б) зерттеу кұрал-сайманы әзірленеді; в) бастапқы мэліметті жинайтын топты кұрады жэне дайындайды; 1)барлаушы зерттеу өткізіледі; д) оның нэтижесінде кұрал-сайманның кемшіліктерін түзетеді; е) кұрал-сайманды көбейтеді; ж) зерттеуге қажетті каржыландыру есебі дайындалады.

Екінші топқа жоспарда белгіленетін барлық үйымдық жэне эдістемелік жүмыс түрлері кіреді; Үшінші топқа есептеу машинаға бастапкы жинаган деректерді әзірлеу тэсілдері мен қимылдардың жиынтыгы жатады. Төртінші топқа мәліметтерді өңдеп, алынған нәтижелерін сараптау жұмыстарының барлық турлері кіреді. Қорытындысында есеп жэне нүсқаулар жазылды. Зерттеу бағдарламасының құрылымы екі негізгі бөліктерден тұрады: 1. Тәсілнамадық (методикалық) жэне эдістемелік. Осы екеуін жан-жақты, әрі терең ойластырылғанда гана зертгеу жоғары сапалы деңгейде жүргізіледі. Зерттеудің тэсілнамалық бөлігінде: 1) элеуметтік мэселені түжырымдау мен негіздеу; 2) зерттеудің мүддесін көрсету; 3) объектісі мен тақырыбын анықтау; 4) негізгі үғымдарды қисыиды талдау; 5) жұмыстық болжамдар мен мақсаттарды қорытындылау жасалынады.

15-билет.

1. **Отбасы әлеуметтануы.**

Отбасы - ертеректен келе жатқан әлеуметтік институттардың бірі. Ол алғашқы қауымдық құрылыстьң топырағында таптардан, ұлттардан және мемлекеттен бүрын пайда болды. Отбасының қоғамдық құндылығының шарты тікелей өмірді жалғастыруда ұрпақтар әкелу, балаларды тәрбиелеу және олардың өзіндік сапасын қалыптастыру болып табылады. Ең көне отбасының түрі - топтық некеге негізделген еді. Балалар мен әжелер, әкелер мен шешелер, балалар тобында - ағалы-інілер, апалы-сіңілілер **н**емере туыстар біріне-бірі ерлі-зайыпты, яғни ер ұрпактың бір - біріне ағалы-қарындас бола түра некелес болатын. Отбасы әлеуметтік институт ретінде адамзат коғамының қалыптасуымен бірге пайда болды. Отбасының қалыптасу және қызмет жасау процесі құндылық нормалық жүйелермен белгілешен. Мемлекеттің пайда болуымен отбасы өмірін реттеу заңдылық сипат алды. **Некені** заңмен бекіту мемлекетке де белгілі бір міндет жүктеді. Енді әлеуметтік **бакылау** мен заңдылықты іске асыруда қоғамдық кезқарастармен катар мемлекеттік үйымдарда қатысатын болды. Отбасын әлеуметтік институт ретінде түсінуде отбасындағы рөлдер қатынасына талдау жасаудың үлкен маңызы бар. Отбасылық-адамның қоғамдағы әлеметгік рөлдерінің бір түрі болып табылады. Отбасы адамның өз өмірінің негізгі процестерін бастан кешіретін кіші әлеуметтік топ болып табылады. Социология ғылымы отбасыны былай анықтайды: отбасы дегеніміз тарихи **өзгеріп** отыратын әлеуметтік топ - оның жалпы белгілері - бөтен адаммен жыныстық орнату, туысқандық қатынастар жүйесі, адамның әлеуметтік және **жеке** дара адамгершілік сапаларын қалыптастырып дамыту, белгілі бір экономикалық қызметті іске асыру. Отбасы - бүл өзара махаббат, туыстық сезім, мақсаттары мен үмтылыстары бір, бір-біріне және отбасы мүшелеріне жауапкершіліктері бар, заң жүзінде неке шартына отырған адамдар тобы. Огбасының пайда болуы және ыдырауы, отбасындагы бала және ересектерді тәрбиелеу әдістері, жүбайлардын өзара қарым-қатынас. Ерекшеліктері және отбасылық жанжал себептері әлеуметтік мәдениет және әлеуметтік-экономикалық әсерлер процестері, міне осы толык емес отбасы проблемаларының тізімі қазіргі отбасы өмірін бейнелейді және әлеуметтанушылар алдындағы басты проблемалар. Отбасы түсінігі отбасының негізгі қызметі, оның кұрылымы және оның мүшелерінің орны қандай деген түсініктер аркылы беріледі. Отбасының негізгі қызметі - отбасы мен қоғам арасындағы карым-катынасты бір жағынан, ал екінші отбасы және жеке адам арасыадағы жүйелік **қарым**-қатынас. Қоғамның дамуына және отбасының деген талаптардың өзгеруіне байланысты оның әлеуметтік кызметтері де өзгерді. **Отбасы құрылъгм - негізінен оның мүшелерінің бір-бірімен тығыз қарым-қатынасы, бұған қоса туыстық** қатынас, діни, әлеуметтік қатынастар жүйесі, соның ішінде билік, авторитет және сол сияқты катынастардан түрады. Әр уақытта барлық баға жетпес байлық, адам бақытының негізгі шарты болып келді. Бірақ та өр түрлі қоғам мен мәдениеттерде отбасының алатын орны алуан түрлі, сондықтан талдау жасау үшін бүларды ескермеуге де болмайды. Ғалымдардың болжамдары отбасында да өзгерістерін ешізуге, және де бүл өзгерістер экономика және басқа да қоғамдық сфера мен институттардың әсерінен болып отыр. Өнеркәсіп пен өзгерістің дамуы отбасы қызметтерінің болашақта жойылуына әкеліп соғады

2.Білім беру социологиясы. Әлеуметтік құбылыс ретінде танылған білім – ең алдымен шынайы қоғамдық құндылық. Әрқандай қоғамның адамгершілік, интеллектуал, ғылыми-техникалық, рухани-мәдени және экономикалық

мүмкіндіктері білім беру саласының даму деңгейіне тәуелді. Білім – салыстырмалы дербес жүйе. Оның қызметі – нақты ғылыми біліктерді, идеялық – ізгілік құндылықтарды, ептіліктер мен дағдыларды, әрекет-қылық нормаларын игеруге бағытталған қоғам мүшелерінің тәрбиесі мен оқуын іске асыру.

Білімнің жеке тұлғалық құндылығы әрбір адам үшін өз алдына бөлек. Әсіресе, бұл өзіндік білім, оның деңгейі мен сапасында көрінеді.

Білім, әлеуметтік-қажеттілік болумен бірге біршама қызметтер атқарады. Ғалымдардың пайымдауында (Н. В. Берковский, А.А. Реан) білім қызметтері төмендегідей:

- адамның ғылым және мәдениет әлеміне енуінің ең оңтайлы да жедел жолы.
- тұлғаның әлеуметтенуі мен ұрпақтар жалғастығын қамтамасыз ету тәсілі.
- адамның қоғамдық және рухани өмірін, сонымен бірге жалпы халықтық рухани сана қалыптастыру тетіктері
- мәдени қалыпқа енген жеке мінез - құлық және қимыл - әрекет үлгілері мен қоғамдық өмірдің бекіген формаларының ауысып (трансляция) баруы.
- аймақтық жүйелер мен ұлттық салт - дәстүрлердің даму әдісі.
- тұғырлы мәдени құндылықтар мен қоғамның даму мақсаттарын бірден бірге өткізіп тұрушы және іске асырушы әлеуметтік институт (ресми құрылым, мекеме).
- жеке адам мен қоғамдық өмірдегі мәдени ауысулар мен қайта түрленудің белсенді үдеткіш күші.

Әр түрлі өкілдер арасында қоғамдық ойда білім берудің мақсаты жөнінде 3 аса тұрақты модельді бөліп қарастыруға болады: Экстенсивті модель – мүмкіндігінше барынша толық жиналған тәжірибені, мәдени жетістіктерді беру, оқушыға өзін – өзі анықтауға көмектесу, ондағы потенциалды іске асыру. Өнімді(продуктивті) модель – оқушыны өзінің жеке дамуы мен әлеуметтік қауымдастық дамуын қолдайтын белгілі бір жұмыс құрылымымен айналысуға тура келетін қызметтің түрлеріне дайындау. Интенсивті модель – оқушының әмбебап салаларын дамыту негізінде оны тек қана белгілі бір пәнді игеріп қана қоймай, сондай – өзін тұрақты жақсартуға, жеке шығармашылық потенцияларын дамытуға дайындықты қалыптастыру.

3. Социологиялық зерттеудің міндеттерін анықтау. Біздің әркайсысымыз әр түрлі деңгейде радио тыңдаушысы, газет, журнал, ғылыми әдебиет оқырманы ретінде бакылау әлеуметтік зерттеулермен ұштасады. Мүмкін, адамның өзі де бұл зерттеулерге респондент, яғни оқылатын процестер мен қүбылыстар жөніндегі алғашкы ақпарат көзі ретінде тартылады. Бүгінде жоғары мектептің дипломы бар әрбір адам осындай зерттеулерді ұйымдастыра білуі керек. Берілген тақырыптың мақсаты-бақылау әлеуметтік зерттеулердің әдіснамасы мен әдістемесі жөнінде түсінік беру, негізгі түсініктер мен процедуралармен таныстыру, ғылыми дүниетанымды кеңейту, сондай-ақ акиқатпты танып білудің меншікті моделін' өңдеуге арналған пайдалы материал беру. Колемді суреттеу зерттеу ізденістердің маңызды элементі болып табылады. Өйткені зертеуші мәселені анықтайды, оны тереңдетеді мақсат-шарттарын аныктайды. Ең бастысы, ол:а) окылатын объект қүрылымы; б) окылатын әлеуметтік қүбылыстар арасындағы байланыс сипаты; в) әлеуметтік мәселелерді шешуге болатын мүмкін жағдайлар женінде негізделген түжырымдар - гипотеза қоюға өзі жол табады. Зерттеуді үйымдастыруда гипотеза рөлі өте маңызды. Ол ғалымның шығармашылық ізденісінің басты аспабы болып табылады. Ғылыми гипотезаны мақүлдауға немесе одан бас тартуға ұмтылыс галыми зерттеудің негізгі мәні, бағыт-бағдары болып табылады. Жорамалар іздестірулер үйъшдастырады, бастысыа бөліп алады да, түрлаусыздарын шетке шығарады.жорамал зерттеу жүмысының қорытындысын алдын ала аныктауы тиіс. Жорамалсыз бәрі түсінікті болса, зерттеу жүргізудің қажеттігі болмас сді. Жорамалға қойылатын талаптар бар: анық тексерістен өтетін, карама-кайшылыксыз болуы шарт. Гипотезаны бастапқы және екіншілік деп бөледі. Бастапқы гипотеза ақпарат жиналғанға дейін түжырымдамалады. Егер де ол зерттеу барысында жоққа шығарылатын болса, онда оның орнына екінші гипотеза үсынылатын болады. Идея жорамал жоқ кезде зерттеу жақсы жагынан алғанда суреттемелік болады да, жаман жағынан алғанда гылыми мағынасыз болады. Біздің жағдайда гипотезалар (сәйкесінше контргипотезалар) келесі типті болып келеді: а) студенттерді материалды камту жағынан бастаушы фактор ата-аналармен материалды-қаржылай байланыстар. Салдары: студенттің өмір сүру деңгейі мемлекет бөлген қаржымен емес, ата-ананың материалдық жағдайымен, жүмыссыздықтың өсуімен анықталады т.с.с; б) студенттердің қаржы-табыс табуы мен окуы факторлары арасындағы анық байланыстың болмауы

16-билет.

1. Отбасы әлеуметтік институт және кіші топ ретінде. Отбасы - ертеректен келе жатқан әлеуметтік институттардың бірі. Ол алғашқы қауымдық құрылыстьң топырағында таптардан, үлттардан және мемлекеттен бұрын пайда болды. Отбасының қоғамдық құндылығьның шарты тікелей өмірді жалғастыруда ұрпақтар әкелу, балаларды тәрбиелеу және олардың өзіндік сапасын қалыптастыру болып табылады. Ең көне отбасының түрі - топтық некеге негізделген еді. Балалар мен әжелер, әкелер мен шешелер, балалар тобында - ағалы-інілер, апалы-сіңілілер**, н**емере туыстар біріне-бірі ерлі-зайыпты, яғни әр ұрпактың бір - біріне ағалы-қарындас бола тұра некелес болатын. Отбасы әлеуметтік институт ретінде адамзат коғамының қальптасуымен бірге пайда болды. Отбасының қалыптасу және қызмет жасау процесі құндылық нормалық жүйелермен белгілешен. Отбасы әлеуметтік институт ретінде түсінуде отбасындағы рөлдер қатынасында талдау жасаудың үлкен маңызы бар. Отбасылық адамның қоғамдағы әлеуметтік рөлдерінің бір түрі болып табылады. Отбасы адамның өз өмірінің негізгі процестерін бастан кешіретін кіші әлеуметтік топ болып табылады. Ондағы әрбір адамның өмірі отбасымен тығыз байланыстылығы сонша, ол әрбір отбасы мүшесінің дамуына шешуші әсер етеді. Социология ғылымы отбасыны былай анықтайды: отбасы дегеніміз тарихи **өзгеріп** отыратын әлеуметтік топ - оның жалпы белгілері - бөтен адаммен жыныстық орнату, туысқандық қатынастар жүйесі, адамның әлеуметтік және **жеке** дара адамгершілік сапаларын қалыптастырып дамыту, белгілі бір экономикалық қызметті іске асыру. Отбасы - бұл өзара махаббат, туыстық сезім, мақсаттары мен ұмтылыстары бір, бір-біріне және отбасы мүшелеріне жауапкершіліктері бар, заң жүзінде неке шартына отырған адамдар тобы.Отбасының негізгі қызметі - отбасы мен қоғам арасындағы карым-катынасты бір жағынан, ал екінші отбасы және жеке адам арасындағы жүйелік **қарым-**қатынас. Қоғамның дамуына және отбасының деген талаптарына өзгеруіне байланысты оның әлеуметтік кызметтері де өзгерді

2. Еңбек әлеуметтануының категориялары. 80-жылдардың ортасында социологияда еңбек қызметінің себептік факторларына байланысты тұжырымдама жасалынды. Белгілі ғалым, социолог Александр Здравомысловтың еңбек қызметі себептеріне жасаған тұжырымдамасына қатты көңіл бөлуге еңбегі сіңген. Еңбек қызметінің себептерінің бірінші деңгейі - еңбек нәтижесінде адамдардың материалдық қызығушылығы мен қажеттіліктері өркендейді. Адам үшін еңбек әрқашанда емірді өндіруші құрал болып қалады. Табыс еңбекке ынта бола алады, егер ол жұмысшының енбек аманатына сәйкес қалса. Практика, еңбекке төлем ақының тепе-теңдігі жұмыста адамның кызығушылығының төмендеуіне, сондай-ақ, оның сапасындағы жауапкершілікке, кейде өнімділіктің төмендеуіне әкеліп соқты, жұмысшы өндірісте өзін қожайын сезінбеді. Бұл немқұрайлыққа, әрекетсіздікке тіреді. Бірақ, адамның еңбек қызметінің әрекеті тек материалдың қызығушылықпен бітпейді. Енбекке сертті қатынасатын факторлардың бірі - еңбек мазмұны. Еңбектің функционалды мазмұны - енбек әрекетінің нақты түрінде жеке түлғаның шығармашылық тәсілдерін дамытудағы объективті мүмкіндік. Дәл осы кезеңде еңбектің шығармашылық функциясы іске асырылады жене оның қатыспауы кез-келген өсу жүйесінің әсерін катты төмендетеді. Еңбек кызметінің себептері үжымдағы барлық қарым-қатынастар жиынтығын адам кайда еңбектенсе, сонда туғызады: үжымда басшы мен әріптестермен қарым-қатынасы.

Адамның барлық белсенділік себептерінің жинақталған әсері еңбек нәтижесінің өндірістік дамуы тек қана оның техникалық жабдықталуына байланысты емес, сонымен қатар, әлеуметтік даму көрсеткіштерінің есепке алуының кұлдырауына байланысты екенін айғақтады: жеке түлғаның ізгілікті потенциалына, еңбек ұжымының атмосферасына, адамдық қарым-катынас формаларына жене т.б.Бұл жұмысты орындаған адамның жалпы жағдайда қанағаттануын қамтамасыз ететін әлеуметтік - психологиялық баланска әкеліп соғады.

3.Социологиялық зерттеудің түрлері. Зерттелетін затты, пәнді талдауда, қойылатын мақсатына, оның тереңдігі, көлемі мен күрделілігінің сипатына сай әлеуметтанулық зерттеулер үш түрге бөлінеді: 1.Барлаушы. 2.Баяндаушы (суреттеуші). 3.Талдаушы (сараптаушы).

1.Барлаушы зерттеулер олардың қарапайым түріне жатады. Мұндағы қойылатын, әрі шешілетін мақсаттар мағынасы жағынан шектеулі келеді. Сондықтан зерттелетін жиынтық өзі де аз ғана көлемде, бағдарламасы қарапайым, қолданылатын құралдарының көлемі де шағын болады. Барлаушы зерттеу арқылы терең және көлемді баяндаушы және талдаушы зерттеулерге дайындық жасалынады.

2. Баяндаушы (суреттеуші) зерттеудің күрделілігі біршама аса түседі. Мақсаттары мен мүдделері бойынша бұл зерттеу тәжірибелі деректерді жинау арқылы оқылатын құбылыс, оның құрылымдық бөлшектері туралы біртұтас түсінік қалыптастыруды көздейді. Зерттеуге арналған аспап барлау арқылы жетілдірілген және толықтырылған түрде қолданылады. Бағдарламасы соған лайықты, көлемі толықтау келеді. Зерттеу объектісі салыстырмалы түрде үлкен әр тектілікпен сипатталатын қауымдастықтар болады.

3.Талдаушы зерттеу әр түрлі әлеуметтік құбылыстардың құрылымдық бөлшектерін баяндаумен шектелмейді. Зерттеудің ең терең сараптаушы түрі ретінде құбылыстар мен үдерістердің түпкі себептерін анықтауды көздейді. Егер баяндаушы зерттеудің барысында оқылатын құбылыстардың сипаттамаларының арасындағы байланыстарды тауып көрсетсе, талдаушы зерттеуінде олардың, яғни ашылған байланыстардың себептілігінің сипатын анықтайды.

17-билет.

1. Отбасының негізгі белгілері және зерттеулердің негізгі бағыттары. Көптеген ғасырлар бойы отбасындағы балалар негізінен үлкендердің орнын басатын білімдерді, кәсіптерді үйренген. Кейіннен, жалпыға орта білім беру жүйесі және әйелдерді өндіріске баулығаннан кейін, отбасының кейбір қызметтері мектептерге, бала-бакшаларына берілді, бүлар отбасымен қатар балаларды өмірге, еңбекке дайындайды. Акырында отбасы күрылымы да өзгерді. Дәстүрлі үжен отбасы кішіхірім екі үрпақ өкілдерінен түратын нуклеарлы отбасыларға орын бере бастады. Нуклеарлы отбасылары ата-ана және балалардан түрады. Біртіндеп туыстық қатынастар бұзылады, туу күрт төмендейді. Ата-аналар мен балалар арасьшдағы қарым-катынас озгерді. Өзгерістер жьшыстық қатынастарға да әсерін тигізді, стандартты емес отбасылар саны көбейді.Отбасының ең маңызды міндеттерінің бірі - балаларды тәрбиелеу (әлеуметтендіру процесі). Отбасыньщ балаға ықпал болғаны жақсы. Отбасы тәрбиесі ата-аналар ықпалымен жүзеге асады. Отбасы өміріндегі туысқандық карым-қатынастар мен түрмыс жәйттер балаға үздіксіз ықпал етуші тәрбиелік күш болып табылады.. Отбасыньщ спецификалық кызметі отбасыньң негізінен және оның рскшеліктерін әлеуметтік қүбылыс ретінде сипаттаса, спецификальщ кызметі п іасыньщ тарихи өзгерістерге байланысты еріксіз істеуге мәжбүр болғандықтан гуындайды. Сонымен, отбасьшьщ спецификалык қызметі, яғни олар балаларды іүниеге әкелу қамтамасьгз ету және әлеуметтендіру қоғамда қандай өзгеріс боламасьш сол қалпында қалса да, оның мінездемелік қатынастары тарихи взгерістер барысында езгеруі мүмкін. Уильям огборн осы факторлардың барлығьга іріктеп, кинақтап отбасылық қызметтерді "алып қалу" теориясында байланыстырған квне бүл процестің "прогрессивті" сипаттамасын бекітеді. Осы сияқты прогрессивті пікірді бәрі қолдаған жоқ. Питирим сорокиннің пікірінше бүндай отбасыньщ әлеуметті мәдениеттік кызметінің азаюы, қоғамның імідустриялды урбанистік дамуы отбасын баласыз отбасына айналдырып және еркек **пен** әйелдің жьшыстык қатынас арқылы тіл табысатын орынға айв алдырады деп жазған

2. Еңбек ұжымы-әлеуметтік институты. Еңбек - қоғам мен адам еміріңц негізгі шарты. Еңбек адам мен табиғат арасында жасалынатын жүйе және осы жүйеде адам ез әрекетімен өзінің табиғат пен карьгм-қатынасьш бақылайды, реттейді. Осы еңбектің аркасында адам өз өміріне бөлінді және адам болып қаланды. Еңбек нағыз адамды, адамдық қоғамды жасады, сондыктан еңбек адамньщ басқа нәрселер әрекетімен ғана іске асады. Сол себепті, еңбек әрқашанда ұжьшдьек әрекетретінде көрінеді. Еңбек және өндіріс жүйелерінде адамдар белгілі бір байланыс пен карым-қатынасқа түседі, тек қоғамдық байланыс аумағында және олардың табиғаттағы қарым-қатынасында ендіріс белгілі бір орын алады еңбек - адамның табиғатпен қарым-қатынасын көрсететін және барлық қоғамдық формалар үшін, күші бар адамдардың бір-бірі мен қарым-қатынасын көрсететін абстракция, бірақ, бүл көптеген еңбек түрлері толығымен дамығанда және еңбектіц нақты бір түрі адамзаттық әрекеттердің әр түрлілігіне бегеу бола алмағанда корінеді. Ірі машиналарды өңдеу нәтижесінде еңбектің нақты түрлеріңц жиынтығы дамығаны көрінеді. Тек қана адам еңбектің нағыз субъектісі бола алады, ал машиналар, жануарлар жұмыс істейтін табиғаттың бір бөлігі болып табьшады, бірақ та еңбек дегеніміз бүл пайдалы

қоғамдық қызмет. Бұл ұғым әлеуметтік тарихи әлемді түрлевдіріп, адам осы түрлендіру жүйесінде жаца максаттар қойып, көптеген қиын мәселелерді шешеді. Ецбек бай адамдар ғажайып заттар келтіреді, бірақ та ол жұмысшылардьщ кедейленуіне әкеліп соктьфады. Еңбектің мақсаты адамдардың түрмыс жағдайын көтеру үшін мумкііішіліктер кұру больш табьшады.Адам еңбегі дамуынын бірінші сатысы - бұл дәстүрлі немесе индустрияга дейінгі коғам. Бұл кезде қолмен істелінетін өндіруші еңбек толығымен үстемдік жасаған, жәнe үстемдік жасаған элита әзінің қойған шағын талаптарына канағаттанып отырған. Еңбек физикалык ауыр және тартымсыз тек адамды тамактандыруға арналған болды (ауыл шаруашылығы). Сонымен катар, бұл кезде экономикадан тыс итермелеу (құлдық, крепоснойлық) болды: әйтпесе адамдар жұмыс істемеді, өнеркәсіп жаңадан өсе бастаған жагдай да болды. Екінші сатысы - машина ендірумен сипатталатын индустриалды қоғам. Шаруашылық кұрылымында өнеркәсіп басым болды. Ецбек аздап ауырлау және тартымсыздау болды: бұл кезде материалдық қызығушылық түрінде экономикалық итермелеу болды. Ауыл шаруашылығы және өндіріленетін өнеркөсіптер екінпіі Жоспарға қалды, бірінші кезекте - индустрияны өндеу. Бірінші сатьғға қарағанда өнімділік жоғары, негізгі материалдық қажеттіліктер жеткілікті өлшемде қанағаттандырарлыктай болды.Қоғамның дамуының үшінші сатысы қазір тек мьша елдерде дамыған: жапония, ақпі, германия. Бұл - постиндустриялды қоғам, ол тек автоматты еңбекке негізделген. Негізгі салалары: білім, ғылым және қызмет керсету. Өнеркәсіп үшінші орынға қалды, бірінші кезекте - ақпаратты оңдеу. Еңбек материалдьщ реттеуді қажет етпейді. Постиндустриалды қоғамда еңбекке ынтаны еңбекке қозғайтын іпгкі себептер алмастырады (мысалы, берілген жұмысқа қызығушылық). Еңбектің енімділік шегі өте жоғары. Капиталистерде жоғары пайда, ал жұмысшыларда жақсы еңбек ақы . Қоғамдық өндіріс жүйесінде негізгі рел материалдық өндіріске жатады. Материалдық өндіріс - ендіруші және жеке қажеттіліктер үшін материалдьщ игілікті өндіру тәсілі. Материалдық - өндірістік әрекет адамдардың материалдық талантарын қанағаттандыруға бағытталған: тамақта, киімде, үйлерде.қоғамдьщ өндірістің негізгі элементтерінің бірі рухани өндіріс.

3. Зерттеудің негізгі әдістері, олардың сипаттамасы. Әлеуметтануда акпарат алудың маңызды құралы, көзі және әдісі құжаттар болып есептеледі. Әлеуметтануда құжэт деп ақпаратты сактау мен жеткізу үшін адамның арнайы жасаған затын айтады. ^ічұжаттарда жеке адамнын, ұжыммың, халықтың үлкен тобынын және жалпы коғамның кызмет ироцестері мен оның нәтижелері жөнівде мағлұматгар жинакталады. Сондыктан олар әлеуметтанущылар үшін аса маңызды. Құжаттарды түріне карап бес топка бөледі:

I/. Акпаратты белгілеу төсіліне карай бөлінген кұжаттар, бұған жазба, баспа, кино- бейнелеу таспасына түсірілген жазба, магнит таспасындағы жазбалар жатады;

2/. Мақсат-мівдетіне қарай бөлінгек құжапар, бұған_ зерттеу бағдарламасына сәйкес зерттеушілердің кұшімен алған мате-ришщар, баска да максаттар үшін жасалған коодағы кұжаітар саяды;

3/. Арнайы кұжаттығына орай бөлінген кұжаггар, о;шрға жеке адамнын. Күнделігі, хаттары статастикалык материалдар, баспасөз мәліметғері, жиналыстың хаттамалары т.б. Жатады;

4/. Құжаттың түпнұскасыньвд статусына карай бөлінгендер бо-лады.- олар ресми және ресми емес болып бөлінеді. Ресми құжаттарға: мемлекеттік статистика мея мемлекеттік архив мәлі-меттері ресми емес *кұж&mm&рта:* жеке азаматгар жасаған кұ-жаггар т.б. Жатады;

5/. Акпараттың алыну көзіне орай бөлінгеңяер: бастапкы құ-жаттар және екінші катардағы кұжаттар больт бөлінеді. Бас-тапкы кұжаттар тікелей бакшіаудын немесе сұрақ-жауалтың негізінде алынған мәліметгәр; екінші катардағы кұжаттар, яғни бастапкы кұжаттарды сипаттаушы немесе - корытындылаушы^ Құжаттармен жұмыс істегекце зертте^тпі олардын сенім-ділігіне назар салуы кажет. Осығак орай кұжаттан алынар ак-иараттың сенімділігщ тексерістен еткізетін ережені білу шарт.. Мұндай ережелерге мыналар жатады:

I. Окиғаларды суретгеуден оларға берілгек бағаны ажырата біл-і-ен дұрыс, окиғаларға берілген бағадан фактілер әаде кайда сенімді болады. Кейде кұжаггарға берілген бага бшіады, бірак оларды суреттейтін жағдай толык берілмеген болып шығады. Мүндай кұжаттарға секімсіздікпен карау керек.

2. Құжатты кұраушының оны дайывдаудағы ниетін, мотавін аныктаған жөя. Жтаысы туралы есеп беруші автор өзінің сіңірген еңбегін асыра көрсетуге тырысадм. Ал бакылаушы органдар, керісінше хұмыстағы кемшіліктер мен кателіктерді теріп жазады.

Кұжатты әзірлеуші адамның фактілерді т.б. Іріктеп алу әдісін де білген жөн. Бастапкы кұжат екінші рет жасалған кұжатка карағанда сенімді болады.

Кұжатты дайьшдау кездегі елдік, ұжымның т.б.жағдайын білу шарт. Сонда ғана кұжатгың сол уакыттағы жағдайды объективті беріп нсмесе бермей отырғандығы аныкталды. Құжаттарды талдау дәстүрлі жолмен және формалды турде жүреді. Барлык ку-жаттар түрлерің окып-үйрену сын тұрғысынан гсарауды талап етеді.

18-билет.

1.Отбасының бүгінгі замандағы проблемалары

Көптеген ғасырлар бойы отбасындағы балалар негізінен үлкендердің орнын басатын білімдерді, кәсіптерді үйренген. Кейіннен, жалпыға орта білім беру жүйесі және әйелдерді өндіріске баулығаннан кейін, отбасының кейбір қызметтері мектептерге, бала-бакшаларына берілді, бұлар отбасымен қатар балаларды өмірге, еңбекке дайындайды. Акырында отбасы кұрылымы да өзгерді. Дәстүрлі үжен отбасы кішіхірім екі ұрпақ өкілдерінен тұратын нуклеарлы отбасыларға орын бере бастады. Нуклеарлы отбасылары ата-ана және балалардан тұрады. Біртіндеп туыстық қатынастар бұзылады, туу күрт төмендейді. Ата-аналар мен балалар арасьщағы қарым-катынас озгерді. Өзгерістер жьшыстық қатынастарға да әсерін тигізді, стандартты емес отбасылар саны көбейді.Отбасының ең маңызды міндеттерінің бірі - балаларды тәрбиелеу (әлеуметтендіру процесі). Отбасыньщ балаға ықпал болғаны жақсы. Отбасы тәрбиесі ата-аналар ықпалымен жүзеге асады. Отбасы өміріндегі туысқандық карым-қатынастар мен түрмыс жәйттер балаға үздіксіз ықпал етуші тәрбиелік күш болып табылады. Біздің мемлекетіміздегі мынандай күлдыраған экономикасы бар, дағдарыстағы белгілі бағыт-бағдары жоқ ісезде отбасылары үлкен ауыртпалық, күштердің әсерін котеруде, бұл отбасыньщ күлдырауына ғана әкен соғады, сондыктан отбасыньщ ішкі күштері: махаббат, өзара түсіністік және сыйлаушылық, бір-біріне және балаларына деген жауапкершілікке ғана үміт артамыз. Бірак, өкінішке орай сырттан әсер ететін күштер, мысалы туыстардың, кершілердің, еңбек ұжымының, қоғамдық орындардың әсері өз ықпалын тигізуде. Ал, сылтаулар саны отбасы үшін өте көп. Ажырасулар саны жыл сайын азаюда. Егер 1992 жылы олар республика халқының 33% кұраса, былтыр тек қана 32,2% -ін құрайды. Отбасылар саны да елеулі азайды, үшінші баланы дүниеге әкелу. 1991 жылы әр 1000 адамға 21 нәресте туылса, ал 1993 жылы тек қана 18,6 бала. Бір жасқа дейінгі аралықтағы балалар өлімі көбеюде. Мысалы, 1991 жылы ол 27,4 болса, 1996 ж. 28,4 болды. Ауру балалар дүниеге өте көп туыяуда.[қалыптасып қалған қатьгаастардьщ түп орнымен кұлау, отбасьгаың тек кана ішкі күштері ғана сақтап қала алатындығына назар аударады. Осьнан қоғамдық ой-пікірді бағыттау керек. Әке мен ананьщ мөртебесін кетеру, әйелдерге психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету керек. Әлемде саяси түрақты, дамыған .экономикасы бар қалыптасқан әлеуметтік коддау жүйесі бар мемлекеттерде осьщдай әйелдер қоғам жағынан ғана емес, сонымен катар мемлекет жағынан да қолдау көріп отыр. Мысалы, голлаидияда жалғызбасіы әйел, жұмыссыз және бала тәрбиелеп отырса, сонымен қатар (вуз) жоо-дардың кешкі бөлімінде оқиды. Мемлекет оған жұмыссыздьгк жәрдемақысын төлейді, ал екінші бөлігі тәрбиеші ретінде және баласы азаматша ретінде бөлінеді. Сосьш демалыстары, сонымен катар медициналық сақтандыру төленеді. Ақырында жұмыссыз болғандықтан оқу қаржысын мемлекет телейді. Осыньщ бәрі қоғамның білімді азаматын тәрбиелеуте мүмкіндік береді. Жоғарыда атап кеткендей отбасы әлеуметтік институт ретінде бұрыннан бар. Осы әсерде болатын барлық өзгерістер қоғамдағы өзгерістермен тікелей тәуелді. Қоғамдық пікірлерді талдау әлеуметтік-экономикалық, саяси, нақты-тарихи шарпардың қоғам ішіндегі отбасы - некелік қатынастарьша әсерін білуге мүмкіндік беруде.

2. **Инженерлік еңбектің әлеуметтік мәселелері**. Инженерлік еңбек көптүрлі ақыл ой еңбектерінің арасында көрнекті орын алады. Оғанқоғамдьщ өндіріс жүйесіндегі оның ролін көрсетіп, сапалык және сандық бірқатар сипаттар тән.

. Біріншіден, бұл қоғам өмірінің барлық сферасында казіргі уақытта көрсетілген, инженерлік еңбектің әмбебап сипаты. Бұл еңбек түрі ең бірінші енеркәсішік өндіріс цен құрылыс сферасында пайда болса, ғылыми-техникаішқ прогрестің өсуіде, байланысты оньщ басқа да көптеген экономика салаларына, мәдениет, білім толътғымен өндірістік емес сфераларға "кеңеюі" (экспансияеы) жүрді.

Екцшгіден, инженерлік қызметтің әмбебаптық сипатына оны жүздеген инженерлік профессиялауда мамандьщтар мен мамандандыруларда сіңімін тапқаң, еңбектің көптүрлілігін ажыратады.

Үшінщіден, иімёнерлік еңбекті үжен шығармашылық қанғандық ажыратады..

Нақты жағдайдың қолданбалы зерттеулеріне социалдык мекемелер қызмет көрсететін, олар оңтайлы баскарушылық шешімдер қабылдау үшін жаңа әлеуметтанулык және әлеуметгі - психологиялық ақпаратты басқарушы персоналием қамтамасыз еткен. Социалдьгқ жобаларды жаңадан қүру жүйесінде және оны іске асыруда социолог консультативті - басқарушылық қызметіне етеді. Соның көмегімен, саясаттанушьшар, менеджерлер, кәсіпкерлердің мақсатына жету үгдін адамдық және материалдық ресурстарды тиімді қолдану мүмкіндігі ашылады.Осылайша, эмпириялық әлеуметтанудьщ "керектігі" алдын-ала анықталатьға; әлеуметтанулық зерттеулердің пайдалылығы үкімет органдарымен, саясаттық және ғылымды үйьгмдастырушыларға түсінікті болды. Жағымды, шешімі "диалога". Социологтармен жиі кеңестер, әлеуметтанулық өнеркәсіптерге сұраныс беру, басқарупгылық шешімдерді қабылдау, социалдьгқ объектілердің өзгеруімен адамдардың жағдайын қадағалайтын жазбаларды қабылдауда мөлшер больш қалынтасады. Эмпириялық әлеумегтанудың қызметі - басқарушыльщ сипаты, талан етілушілігі әлеуметті дамудьщ жобасьш құруда социологгьщ қосылуы шартгы. Адамға имандылықсыз идеализмнің салауатты карауы ұмытылады. Осыдан дж.ландберг қалыптастырғанда әлеуметтану міндеттері шығады1': анықталған шарттарда адамдарға не керектігін нақты бақылау. Берілген шарттарда қалай нақтырақ есептеугс, альтернативті жазып көрсетуге жөне олардьщ әр қайсысьшың салдарын көрсетуге болады.

Әлеуметті нұсқаларды нәтижелерін және экономикалық тәсілдерімен өзгерте алатьга инженерлік немесе техниканы құрастыру. Практикалық ортада қолданылуы әлеуметтік бағдарлануын күшейтетін, колданбалы әлеуметтану, әлеуметтік психология жәнe әлеуметтік баскарушыльгк тірегінде қальгатасқан кызмет әлеуметті инженерлік қызметі атын алды. Бұл кызметтің мазмұны инженер мен социологгың сапасын білдіреді. Социолог ретінде, ол зерттеушілік жобаньгц ақпаратты - әдістемелік қамтамасыз етуін кәсіби құрастыруға әлеуметтік деректер анализінің және қорытындылауыньщ деректерді өвдеу әдісін қолдану, алынған нәтижелерді түсініктемелеу мен түсіндіруді істей білуге міндетті. Инженер ретінде ол сәйкесті стилмен ойлау қызметін меңгеру керек, бл инжениринг деген атқа ие болады.Инжениринг

деген техникалық, қолданбалы арнаулы мәселелерді шешу үшін адамдармен ойлап табылған, әр түрлі ұйымдардың арнайы социотехникасы көмегімен социалды бақылау және реттеу, езгерумен коммерциялық негізінде өзіндік консультативті немесе инженерлі консультативен қызмет етудің кешені келтіріледі.Инженерлік кызмет - жасанды типті жүйелерді жасағанда және қызмет аткарғанда, берілген шешімді қалай және қандай кезектілікпен алу керек деген катаң алгоритмді үйғарым. Ал адамныщ инженері - ол әр түряі ортадағы адамдардыщ кызмет етуіндегі өзгерісте, ауыл шаруашылығында, медицинада, т.с.с, берілген жүйеге қызмет көрсетуде және құрастыруда адам туралы ғылыми деректерді қолдану жеке жағдайларда осындайлармен эргономика, дизайн, социометрия айналысады. Әлеуметтік инженерия адамды әлеуметтік процестердің активті факторы сапасына (ретінде) таниды. Ол процестерде жасанды жүйелері адамдардыщ максатты бағытталған қиылы болып табылады және тек адаммен тұрақты өзара қарым-қатынас кезінде бола алады. Оларға әлеуметтік институттар және ұйымдар, ұйымдасқан топтар жатады. Олардыц ішінде сәйкесті ұйымдар, ұйымдасқан топтар жатады. Олардыщ ішінде сәйкесті ұйымдар қызметінде өз функцияларын іске асыратын, мемлекеттік институттар, білім беру, нарық және тағы басқа. Мысалы, нарық институты, көптеген анықталған тапсырмаларды орындау үпгін өзара ұйымдастырылған топтарға бөлінетін, кәсіпкершілік, менеджмент, маркетинга - тұтас стратегиялық желіге ұйымдастыру қызметін біріктіреді. Әлеуметтік инженерия қызметі, осыщдай жасанды жүйелерді құруға, әзгертуге жөне кызмет етуге бағдарланғандығымен сипатталады. Оны жақтаушылар келесі ұранды бастайды; "әлеуметтану мәселесі - адамның қылықтарын алдын ала көру ясәне оны басқару" империализм және прагматизм әлеуметтану туралы кезқарасты инженерлік ғылым ретінде қарастырылады.

3. Информацияны жинау және өңдеу

Ақпаратты зерттеудің әдістері:

Сауалнама (жазбаша-анкета, ауызша-сұхбат);

Бақылау (стандартталған және стандартталмаған);

Эксперттік сұрақтар;

Лабораториялық эксперимент;

Құжаттарды талдау (18түрі бар. Оның ең күрделісі - контент-анализ);

Социометриялық әдіс (негізін салушы джордж морено).

Эмперикалық әдістерді жинау: і.

Басқа өлшемдерді қолданып, мысалы мәліметті жинау тәсілі жағынан зерттеу төрт түрге бөлінеді: сұрақ қою, бақылау, құжаттарды талдау, тәжірибені жасау.(анкета, интервью,сауалнама беру). Құжат мәтінде, таспада, дискіде берілген ақпаратты сақтау жіне беру үшін жасалған зат. Бақылау (ең маңыздысы) – өандай да бір элементтің өту кезінде болатын систематық, бағытталған фиксациясы. Сұрау жүргізу тәсілі әлеу.у зерттеуінің кең тараған түрі.(ол арқылы 80-90% бастапқы деректерді жинайды). Сұрақ қою екі жолмен өткізіледі: сауалнама жүргізу мен сұхбат өткізу түрінде. Олардың негізінде сұралатын адамға қойылатын сұрақтардың жиынтығы жатады. Осы сұрақтарға берілген жауаптарды бастапқы мәлімет, ақпарат деп түсінуіміз абзал.сенімді ақпаратты жинау үшін сауалнаманы құрудың бірқатар ережелері мен қағидаларын ұстану қажет. Сауалнаманың сұрақтары үш топты құрады. І. Мазмұны бойынша адамьарлың санасы, жүріс тұрысы жөнінде және респонденттің өзі туралы өмір баяндық мағлұматтар. Іі. Нысаны бойынша сұрақтар ашық, жабық, тік, жанама болып бөлінеді. Ііі. Атқаратын қызмеиі бойынша екі топтамаға: сұрақтар негізгі және негізгі емес болып бөлінеді.

Мәліметтерді өңдеу келесі сатылардан тұарды:

І. Ақпаратты сарапиау және кодтау. Бұл қадамның мақсаты – әлеу.к зерттеу барысында алынған ақпартты унификациялау мен формализациялау;

ІІ. Айнымалыларды жасау. Анкеталар негізінде жиналған ақпарат зерттеу барысында шешілуге тиіс сұрақтарға жауап береді, өйткені операциялау процесінде сұрақтар индикаторлар формасына ие болды. Ендігі кері процедуарны жүргізу қажет, яғни мәліметтерді зерттеулер сұрағына жауп бере алатын фомаға келтіру қажет.

ІІІ. Статистикалық анализ – әлеу.к мәліметтерді анализдеу процесіндегі кілтті қадам. Оның барысында әлеу.у мамандарына жалпылаулар мен қорытындылар жасауына мүмкіндік беретін тәуелділіктер мен заңдылықтар анықталады.

Мәліметтерді өңдеу мен анализдеу кезінде ранжирлеу, шкалалау, корреляция және т.б әдістерді қолданылады. Ранжирлеу – зерттелетін обьектілерді оларды тәртіптеу негізінде қатыстық мәнділігін қалыптастыру процедурасы. Ранк дегеніміз – топтағы бағаланатын обьектіміз, баға үшін маңызды қасиеттерге ие басқа да обьектілердің реттік орнын сипаттайтын көрсеткіш.

19-билет.

1.Отбасы және демографиялық саясат.

Әлеуметтанумен демографияда балалар санына байланысты отбасыларын түрге бөледі: бірінші - аз балалы отбасылар, мұнда әлеуметті -и. Имшогиялык көзқарас жағынан балалар саны аз. Отбасының құрылымышың алуан түрлілігі отбасы классификациясын шешу кезінде пайда болады және отбасыньщ уакыт отуіне байланысты отбасылық өмірдің басталуынан. Бастап і сқталуына дейінгі өзгеруін қамтиды. Некенің және отбасының стажы, тіршілік барысында отбасындағы өзгерістер, ұзақтық параметрлері "отбасыньң өмірлік циклі" немесе "өмірдегі отбасы циклі деген түсінікке алып келді. Отбасылык цикл отбасылык жаңалыктарға байланысты ата-аналык і иіямен некенің басталуынан бастап - аяқталуына дейінгі аралықта анықталады. Отбасьшқ цикл - әр түрлі жаңалықтарға негізделуі мүмкін. Ян щепаньский ажырасу шарты жоқ болған жағдайда 3 фазаға бөледі: баланың дүниеге келуіне дейінгі аралық, ересек балалардың ата-аналарынан бөлек шыкканға дейінгі әлеуметтендіру және де жұбайластықтың ыдырау санын көбейтіп отбасының омірін толық бейнелеуге тырысады. Олар ауру, айырылысу, өлім, ажырасу және т.б. Айта кететін тағы бір жәй: қазіргі заман талаптарына сай қоғамға эту ұшін отбасынан басқа осыншама көп өзгерістерге ұшыраған әлеуметтік кұбылыс жоқ шығар. Ақырында, отбасы өзгерді, езгеруде және өзгереді де. Осы өзгерістер қоғам дамуына өз ықпалын тигізеді. Осы мақсаттарда әдетте салыстыру үшін "дәстүрлік" және "казіргі заман" отбасыларыныц нусқасы пайданылады. "дәстүрлік" отбасы дегенде алдымен туыстық, -отбасылық коғам өмірін құру әдісі көзге түседі.

Біздің мемлекетіміздегі мынандай құлдыраған экономикасы бар, дағдарыстағы белгілі бағыт-бағдары жоқ ісезде отбасылары үлкен ауыртпалық, күштердің әсерін котеруде, бұл отбасыньщ құлдырауына ғана әкен соғады, сондыктан отбасыньщ ішкі күштері: махаббат, өзара түсіністік және сыйлаушылық, бір-біріне және балаларына деген жауапкершілікке ғана үміт артамыз. Бірак, өкінішке орай сырттан эсер ететін күштер, мысалы туыстардың, кершілердің, еңбек ұжымының, коғамдық орындардың әсері өз ықпалын тигізуде. Ал, сылтаулар саны отбасы үшін өте көп. Ажырасулар саны жыл сайын азакьда. Егер 1992 жылы олар республика халқының 33% кұраса, былтыр тек қана 32,2% -ін құрайды. Отбасылар саны да елеулі азайды, үшінші баланы дүниеге әкелу. 1991 жылы әр 1000 адамға 21 нәресте туылса, ал 1993 жылы тек қана 18,6 бала. Бір жасқа дейінгі аралықтағы балалар өлімі көбеюде. Мысалы, 1991 жылы ол 27,4 болса, 1996 ж. 28,4 болды. Ауру балалар дүниеге өте көп туылуда.

2. Әлеуметтік инженерия және өндірістің әлеуметтік қорлары.

Әлеуметтік инженерия - ол, басқарудың перспективті және күнделікті мәселелерін шешу үшін, практикада, колданбалы зерттеулердің фундаменталды ғылымынан альгаған білімнің қолданылуымен байланысты қызмет.Әлеуметгік процестерді реттеу мен басқарудың қадай тәсілдері бар?Бұл жерде біз схоластикалық процестермен іс атқаратын болғандықтан, бұйрықтық, әкімшілік, директивтік баскармаларды есепке алмаймыз.Әлеуметтік процестерді қоғамға керекті бейнемен жүретін шарт жасай отырып басқаруға болады. Бұл - материалды - заттық шарт. Мысалы, зиялы қауым мен ауыр жұмысшылар арасьюдағы ерекшелікті ескерілетіндей азайту ушін қаражатты автоматтандырумен кадрларды қайта дайындауға салу керек. *Бұл әкімшілікті - ұйымдық шарт.*"әлеуметтану мәселесі - адамның қылықтарын алдын ала көру ясәне оны басқару" империализм және прагматизм әлеуметтану туралы кезқарасты инженерлік ғылым ретінде қарастырылады.Өндірістік процестерде олар екі түрге бөлінеді":Адамньщ еңбек құралымен рационалды бірігу заты ретінде, басқарудың ғылыми ұйымы көрсетіледі.Адам мен адамньщ рационалды бірігуі, карым-қатынасы және басқармалық қатынасын зат ретінде көрсететін, ғылыми баскармалык ұйым. Осының шектеуінде әлеуметтік қызметтің сатылары болып келесілер табылады: әлеуметтік - техникалық жобаны - жұмыс орны ұйымдастырудың картасы, жұмыс және одан тыс уақытыньщ хроно - картасы т.с.с. Жасау. Практикалық келілдемені негізу социотехникалық жаңалану процесі.Ұйымньщ әдеттегі жұмыс істеу шарттарында енгізгіш жүйені іске асыру. Осылай, әлеуметтік инженер басқарамалық қызметтің құрылымдық бөлігі

3. **Айқындау түсінігі.Терминдер.**

Бағдарлама қарастырылатын проблеманы дәл айқындауға, зерттеудің мақсаты мен міндетін белгілеуі, зерттеу мен пәнінен анықтап, алдын ала талдаулар жүргізуге, болжамдар жасауға, негізгі ұғымдарды бөліп алуға, оларды түсіндіріп, тексеруден өткізуге мүмкіндік беруі қажет. Мақсатты дәл айқындау бағдарламаның аса маңызды методологиялық талабы.талдамалық зерттеу бағдарламасында мақсат қарастылып отырған құбылыстың, прцестің құрамдас бөліктерін сипаттап қана қоймай,ғоның пайда болу,даму себептері мен деректерін анықтауға бағытталуы керек. Егер эмпириялық социолгиялық зерттеудің мақсаты зерттеуші мен тапсырыс берушіге толық түсінікті болмаса, онда соңғы сатысында екеуінің арасында келіспеушілік тууы мүмкін. Мақсат дәл түсінікті болуы үшінол бүге шігісіне дейңн айқындалады және бағдарламада мақсатқа негізделген басты және қосымша міндеттер көрсетілелі. Бағдарламада зерттеудің міндеті проблеманы талдау мен шешудің негізігі және қосымша талаптары көрсетілген нақтылы нұсқаулар жиынтығы түрінде болады. Кез келген зерттеуде міндеттің жалпы түріне және мәліметтер алуда жатады. Социолгиялық нысан түрлі факторлардың әсердің күрделі де көп қырлы жүйе болғандықтан бағдарламада эмпириялық зерттеудің мндеттерін айқындағанда проблеманы тұтас күйінше шешуге бағытталған негізгі міндеттер мен проблеманың жекелеген жақтарын қарастыратын қосымша міндеттер бөлініп көрсетіледі.Қосымша міндеттер болашақ зерттеулерге дайындау, белгілі бір әдістемелік мәселені шешу үшін де қойылу мүмкін.

20-билет.

1. Отбасы өмірлік циклының негізгі кезеңдері. Некенің және отбасының стажы, тіртілік етуі барысында отбасындағы өзгерістер, ұзақтық параметрлері "отбасыньщ өмірлік циклі" немесе "өмірдегі отбасы циклі деген түсінікке алып келді. Отбасылык цикл отбасылык жаңалыктарға байланысты ата-аналык стадиямен некенің басталуынан бастап - аяқталуына дейінгі аралықта анықталады. Отбасьшқ цикл - әр түрлі жаңалықтарға негізделуі мүмкін. Ян щепаньский ажырасу шарты жоқ болған жағдайда 3 фазаға бөледі: баланың дүниеге келуіне дейінгі аралық, ересек балалардың ата-аналарынан бөлек шыкканға дейінгі әлеуметтендіру және де жұбайластықтың ыдырау санын көбейтіп отбасының омірін толық бейнелеуге тырысады. Олар ауру, айырылысу, өлім, ажырасу және т.б. Айта кететін тағы бір жәй: қазіргі заман талаптарына сай қоғамға эту ұшін отбасынан басқа осыншама көп өзгерістерге ұшыраған әлеуметтік кұбылыс жоқ шығар. Ақырында, отбасы өзгерді, езгеруде және өзгереді де. Осы өзгерістер қоғам дамуына өз ықпалын тигізеді

2. Инженерлердің кәсіби мобильдігі. Кәсіпорындардағы жиі қолданылатын лауазымды қызмет түрлері: 1) кәсіпорын жетекшілері 2) тип, бөлімдердің лабораториялық басшылары 3) ауысым бастығы 4) аға инженерлер 5) инженерлер 6)шеберлер 7)техниктер. Бұлар қызмеи барысында жоғарылауы, лауазымды өсуі әбден мүмкін мұндай құбылысты инженердің кәсіби мобильдігі деп

аталады. Оның себептері алуан түрлі болуы мүмкін. Қызмеи мазмұны тұрғысынан өнеркәсіп саласындағы инженерлік қызметтің ең көп тараған түрлері: конструкторлар, жобалаушылар, технологтар, механиктер, менеджерлер, диспечерлер, жоспарлаушылар т.б.Инженерлік еңбек көптүрлі ақыл ой еңбектерінің арасында көрнекті орын алады. Оғанқоғамдьщ өндіріс жүйесіндегі оның ролін көрсетіп, сапалык және сандық бірқатар сипаттар тән.

Әлеуметтік инженерия әлеуметтік басқарушылықты және бақылауды іске асыру мен байланысты және әлеуметтік серіктестіктің болуы мен әлеуметтік жанжалдардың болмауына септігін тигізеді.

Әлеуметгі - инженериялык қызметтің шекаралары социолог - приюіадник функцияларыньщ екі блогымен анықталады. Біріншісі келесілерді қайталамасыз етумен байланысты:

-1 ұйымдық жобалау және құру;кадрларды таңдау, орналастыру және жылжыту;мақсатты мәселелерді шенгу үшін жеке адамдарды және өзінді ұйымдастыратын әлеуметтік топтардың механизмдерін қолдану.

Екіншісі келесілерді қамтамасыз етумен байланысты:

Әлеуметтік топтар мен қоғамньщ әлёуметтік бүтіндігін қолдану;

Әлеуметтік үйымдар жүмысшыларына қойылатын талаптар мен нормалардың сақталуы.

Әлеуметтік процестерге комплексті әсер ету, үйымның менеджін жасауда, еңбектің өнімділігін көтеретін, әлеуметтік кернеулікті томендету үшін қабылданған жүйенің құндыльщтары негізінде адамдардың мінез-құлкын бағалауда және баскаруда жиі қолданылатын техникалар мен әдістемелер, ерекше процедуралық ережелер ретінде социотехника көмегімен іске асырады.

Ресейдің көптеген машина құрылыстық өнеркәсіптерінің инженерлері мен баскарушыларынан сұраныс жасағаннан кейін келесі сапалардың реті анықталады:

Білім және іскерлік:

•техниканы білу,

• техшкалық жүйелерді білу .

• экономикалык категориялармен ой түйе білу

• адамдардың жүмысын үйымдастыра білу

• ғылыми-техникалық ақпаратпен бағдарлана білу

• стандартгы емес техникалық және технологиялық шешімдерді таба білу

• құжатгарды есімдей білу

• жалпы ой шеңбері, мәдени дедгейі, жалпы эрудиция

•алдыңғы уақытқа есептей білу және ахуалдық өзгеруін алдын ала көре білу

•стандарттау, метрология және басқару сапасы туралы сұрақтарды білу

Жеке адамдық сапалар:

•іске шығармашылық көзқарас

•ынталылық

•шапшаңдық көръету

•білім және тәжірибелік

•шешім қабылдауда дербестілік

•тапсырылған іске жауапкершілік сезім

•адамдармен қатынаста қайырымдылық

•шыдамдылық

•жүмыста отырықшылык және нақтылық

•тәртіптілік

3. Қажетті ақпараттар мен гипотезаларды сұрыптау. Нені зерттеу керекгігі аныкталған соң, зерттеу жұмысын қалай жүргізу керек деген орынды сұрақ туындайды. Ол үшін зерттелтін проблеманы элементгерге бөліп, сонан сон, сол элементтердің құрамды бөлімдерін аныктаған жөн. Сөйтіп оны схемаға тусіру керек. Схема проблемаға катысты элементтерді көрсетеді және олардын бір-біріне қатынасы мен байланысын бейнелейтін болады. Схема дайын болғаннан кейін, көземел *құрылады. Көземел /гипотеза/* деп кайсыбір фактыларды, құбылыстар мен процестерді тусіндіру үшін жасалып, олардың дұрыстығын бекітіп немесе жокка шығаруды айтады. *Сұрыптау* жұмысын жүргізу жиынтыққа байланысты болады. Жиынтыктын екі түрі бар: бас жиынтық және іріктелген жиынтык. Бас жиынтық деп проблемаға катысты бакылауға алынатын бүкіл беліктің жиынтығын айтады. Бас жиынтык территория, мерзім, өндіріс саласы немесе кесіптік, функциялык шенберді камтумен шектелген. Іріктелген жиынтык бас жиынтыктын бөлігі бола отырып, әзірленген әдістемеге немесе іріктеп, таңдап алу бағдарламасына сәйкес зерттелетін объектінің есебінде болады.

21-билет.

1. Қазақстандағы демографиялық саясат және отбасының әлеуметтік дамуы. Әлеуметтанумен демографияда балалар санына байланысты отбасыларын 3 түрге бөледі: бірінші - аз балалы отбасылар, мүнда әлеуметті көзқарас жағынан балалар саны аз. Отбасының құрылымьның алуан түрлілігі отбасы классификациясын шешу кезінде пайда болады және отбасынь уакыт өтуіне байланысты отбасылық өмірдің басталуынан бастап сақталуына дейінгі өзгеруін қамтиды. Некенің және отбасының стажы, тәжірибесі барысында отбасындағы өзгерістер, ұзақтық параметрлері "отбасының өмірлік циклі" немесе "өмірдегі отбасы циклі деген түсінікке алып келді.

Отбасылық цикл отбасылык жаңалыктарға байланысты ата-аналык жанұямен некенің басталуынан бастап - аяқталуына дейінгі аралықта анықталады. Отбасылық цикл - әр түрлі жаңалықтарға негізделуі мүмкін. Ян щепаньский ажырасу шарты жоқ болған жағдайда 3 фазаға бөледі: баланың дүниеге келуіне дейінгі аралық, ересек балалардың ата-аналарынан бөлек шыкканға дейінгі әлеуметтендіру және де жұбайластықтың ыдырау санын көбейтіп отбасының омірін толық бейнелеуге тырысады. Олар ауру, айырылысу, өлім, ажырасу және т.б. Айта кететін тағы бір жәй: қазіргі заман талаптарына сай қоғамға эту ұшін отбасынан басқа осыншама көп өзгерістерге үшыраған әлеуметтік күбылыс жоқ шығар. Ақырында, отбасы өзгерді, езгеруде және өзгереді де. Осы өзгерістер қоғам дамуына өз ықпалын тигізеді. Осы мақсаттарда әдетте салыстыру үшін "дәстүрлік" және "казіргі заман" отбасыларыныц нусқасы пайданылады. "дәстүрлік" отбасы дегенде алдымен туыстық, -отбасылық коғам өмірін құру әдісі көзге түседі.

2. қоғам және білім берудің бір-біріне тәуелділігі. Білім әлеуметтік қызметі жөнінен белгілі дәрежеде дербестігі бар жүйе, оның қоғамның дамуына және жұмыс істеуіне жігерлі түрде әсер ету қабілеті бар. Білім жүйесінің дамуы және қызметі қоғамның өндіріс тәсілдеріне, экономикалық қатынасына, олар арқылы п.б. Әлеум. Қатынастар мен әлеум. Құрылымға, саяси және идеологиялық қатынастарға байланысты. Сонымен қатар, білімнің әлеум.қызметі жалпы адамдық талапқа және адам баласы жинақтаған білімді ұрпақтан ұрпаққа беруге, жеткізуге,білім алу мен мәдениеттіліктің талабы мен қажеттілігіне байланысты.Білім беру – бүкіл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық, мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби білімдерді қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі. Білім беру жүйесінің басты міндеттері: ұлттық және адамдық қазыналар, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау, жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау, оның интеллектісін байыту, азаматтықты, отбасының, халықтың, қоғамның және мемлекеттің алдындағы жеке адамның құқықтары мен міндеттерін ұғынуды, сондай-ақ қоғамның мәдени, қоғамдық-экономикалық және саяси өміріне қатысу қажеттіліктерге тәрбиелеу, барлық адамдарға жалпы және кәсіптәк білім алу үшін мүмкіндік жасау, жеке адамның шығармашылық қабілеттерін және эстетикалық тәрбие беруді дамыту, халықтардың мәдениетін және дәстүр салтын оқып үйрену үшін жағдайлар жасау. Жалпы білім адамның және қоғамның өмірінде өте зор орын алады.

3. Сұрақтардың жазылуы. Сұрау жүргізу - 2 негізгі түрде жүргізіледі: сұхбат пен анкеталық сұрау. Сұхбат стандартталған пішінде жүреді. Шынында бұл да анкета, тек кана сұхбат береді. Осылай ол сұралатын адамның реакциясына карай өзі дәл түсіністікке ие болуы үшін сұрақты анықтайды. Осыған қоса, сұранатын адамның жауаптарыньң барлық нюансьн ескеруі қажет. Бұның бәрі сұхбаттың әлеуметтік ақпараттың дәлдігінін жоғары болу әдісі ретінде әсерлі болуына жагдай жасайды сұрау жүргізу әдісі, ең бастысы жаппай анкеталық сұрау жүргізу әдісі -бүл әлеуметтік ақикатты түсінудің қуатты аспабы. Онда, бір жағынан, типтік кездейсоқ емес әлеуметтік құбылыстардың бекітілуін, үлкен сандар заңын, ықтималдықты статистика ақпараттарын толық пайдалануға мүмкіндік беретін жаппайлық болады. Екінші жағынан, нәтижелердің математикалық дәлдігі мен мәнерлілігі, оларды қатар қою мүмкіндігі, әр түрлі статистикалык операциялар жүргізу. Осы жағдайда анкеталық сұрау жүргізу анонимдікті, сұралынатын адамның тәуелсіздігін сақтауға мүмкіндігін жасайды, зерттеушінің тура әсерін, қысымның мүмкіндігін шектейді.анкета құрылымына кіріспелік бөлім (мүнда сұраудың кім жүргізіп жатқандыга, анкетаны толтыруға арналған нүсқаулар көрсетіледі).б) төлқұжат (респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасына арналған сұрактар: жынысы, жасы, білімі, мамандығы, жанүялык жағдайы). В)негізгі бөлімі) сұрақтардың бөлігі - қарапайым, байланыстық сұрактар.олардын мақсаты - респондентті қызықтыру, мәселеге тарту. Сұрақтар шешімде карапайым, ал жауаптар жеңіл болуы керек.д)негізгі сұрақтар. Олардың мазмүны зерттеулердің мақсаттары және шарттарымен анықталады. Күрделі сұрақтар, ойлауды, анализді, естің

белсенділігін талап етеді.3-бөлім - қорытынды сұрақтар.анкетаны толтыруға 35±10 минут кетеді, өйткені респонденттің ықыласы төмендейді.практика сұрақ қоюдың бірнеше қарапайым ережелерін жасап шығарады:

"аса ащы" сұрақтарды қоймау;

Көңілге тиетін сұрақтар қоймау;

Адамдар біле алмайтын сұрақтар қоймау;

•сұрак нақты, анық, екінші рет айтуды талап етпейтіндей болуы керек; сұрақ оны түсінетіндей "есуасқа" есептеле отырып шешіле алатын болуы

• сұрак сұралатын адамға түсінікті тілде (кәсіби жаргонда) болуы керек;

• сұрақ қандай да бір жауапқа итермелеу керек. Сұрақтарды жіктеу сұрақтар пішіні бойынша жабық, жартылай жабық және жартылай ашъгк болуы қажет.тандамалы сұрақтың бір түрі ретінде шкалальщ сұрауды айта аламыз. Мысалы: "сіз өз клубыңыздын өткен жолғы жұмысьга қалай бағалар едіңіз?" -әте жақсы - 5жақсы - 4 орташ-3нашар – 2 өте нашар - 1 ашық сұрақтар – респондентке епщандай жауаптар варианты берілмей, өз қалауынша жауап бере алатын сұрақтар. Мысалы: "өз жұмысыңызда сізді не кызықтырады, тартады?"жартылай жабық сұрақтар - үсьшылған жауаптар санында "басқа" немесе "тағы не" позициялары болады.тура сұрақ - бұл респонденттен тура акпарат алуға мүмкіндігін беретін сұрақ. Мысалы, "сіз өз жү'мысьщызға коңіліңіз бола ма?"жанама сұрақтар - қажетті ақпаратты тура емес, сұрақтар сериясы кемегімен алуға көмектесетін сұрақтар.сұрақтарды жіктеу мазмұны бойынша окиғалар, фактілер жайындамотивтер бағалар, ойлар жайында

22-билет.

1.Әйел және отбасы. Ерекше бір мәселе, бұл отбасылық катынастардағы әйелдердің қоғамдагы орны л.н.гумилев жазғандай, көне түріктерде ол өте жоғары түрды. Мысалы: "баласы үйіне кіріп келе, бірінші анасына, сосын әкесіне иілген'" . Туыстык қарым-қатынастар адамның бюрократиялық карьерасында белгілі бір роль атқарған және де атқаруда. Қоғамдық өмірді мемлекеттендіру процесі отбасына ыкпалын тигізбеуі мүмкін еместігін айта кеткен жөн. Мемлекет қоғам үшін де, отбасы үшін де, жеке адам үшін де мәселелерді жинақтауға

тырысады. Отбасын құрайтын қатынастар ретінде отбасы өмірінің әр жақтылығын бөлетін және отбасы белгілерінің кең тізімімен аяқталатын анықтамалар коп. Мысалы: отбасы - бір-бірімен ата-бабасынан жалғасып келе жаткан бір-біріне жақын қарым-катынасы бар адамдар тобы. Отбасы анықтамалары мен белгілерінід ішінде а.г.карчев социологының: әлеуметтік кажеттілігі және өзара жауапкершіліктері бар туыстық және некелік қарым-қатынастармен байланыскан кішігірім топтың, ата-ана мен бала арасындағы, жүбайлар арасындағы өзара қарым-қатынасты тарихи-накты жүйесі ретіндегі анықтамасы назар аударарлық. Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас отбасын құрайды, ал неке - баланың өмірге келуімен байланысты еркек пен әйёлдің арасындағы қарым-қатынастардың белгілері болып табылады.

2. Басқару әлеуметтануы. Әлеуметтік басқару, кең мағынасында, өзінің сапалық дамуын қамтамасыз етіп отыратын қоғамдық жүйеге тән құбылыс. Ал, тар мағынасында, бұл термин белгілі бір мақсатқа жету процесіңде қоғамның әлеуметтік қызметі жүйесін тәртіптеу, жетілдіру үшін саналы, орнықты, ұйымдасқан түрде әрекет ету ұғымын білдіреді. Әлеуметтік басқару — ұйымдық жағынан қалыптаса келтірілген құрылымдардың, олардың арасындағы басқару байланыстарының жиынтығы. Ол индивидтерге, әлеуметтік топтар мен қауымдарға, қоғамның саяси, әлеуметтік және басқа да институттарына басқару мақсатымен әсер етуді жүзеге асырады. Әлеуметтік басқару қоғамның өмір сүруі, әлеуметтік жүйе ретінде дамуы, адамдардың өмір сүруі үшін маңызы бар барлық объектілер мен процестерді қамтиды. Ол жекелеген, топтық және қауымдық мүдделердің арасындағы қайшылықтарды тәртіптеп шешіп отырады. Әлеуметгік баскару — қоғамдағы адамдардың мүдделері мен іс-өрекетгерінің бағыты, оның мазмұны мен карқындылығын реттеп, адамдардьщ қоғамда алатьш орны мен рөлін ай-қынцайтын әлеуметгік қатынастарды үйлестіріп отыру. Осындай басқару нәтижесіңде қоғамдағы мүдделерді (территориялық, ұлттық, ұжымдық, жекелеген, т.б.) Қамтамасыз етіп, алға койған мақсатқа, жалпы жетістіктерге жету үшін әлеуметгік әрекеттер ұйьмдастырады. Әлеуметгік басқару көбінесе мемлекетгік басқару жүйесіне байланысты.Қазақстанда жүргізілген мемлекеттік басқару жүйесін қайта құру кезеңін негізгі екі кезеңге бөлуге болады. 1991 жылдан басталған бірінші кезенде қазақстанның егемендігі жарияланды, президент сайланды, ұлттық теңге айналымға түсті, соған сәйкес өзіндік экономикалық саясаты қалыптаса бастады. Саяси және экономикалық салалардағы сапалық өзгерістер басқару жүйесін жетілдіруде көрініс тауьш, орталық және жергілікті басқару органдарында бірнеше кең көлемді шаралар жүзеге асты.Тәжірибе керсеткендей, қазақстанда қалыптасқан мемлекеттік басқару жүйесі күрделі болып шықты. Саясатты жасап, жүзеге асыруда жауапты орталық атқару органдары — қазақстан министрліктер мен мемлекетгік комитеттердің рөлі мен қызметі нақтылы белгіленбеді.Осындай кемшіліктерді жою үшін 1997 жылдың наурыз айында қазақстан президентінің "қазақстан респуубликасы мемлекеттік органдар жүйесін реформалаудың кезекті міндеттері туралы" жарлық кабылданып, мемлекетгік басқару жүйесін қайта құрудың екінші кезеңі бастады. Осыған сәйкес республика өкіметіне қарасты орталық аткару органдарының саны 50% -ке кысқарды.. Қабылданған шаралар жекелеген мемлекеттік атқарушы органдар қызметінің қосарлануын, басқарудың ортақ буындарын жойып, ұжымдық құрылымның жұмысын жеңілдетті. Бұл ауқымды жағынан соңғы жылдардағы мемлекеттік атқарушы органдарды ұйымдық жағынан қайта құрудағы ен үлкен шара болды.

3. Білім беру және әлеуметтендіру процесі. Білім әлеуметтік қызметі жөнінен белгілі дәрежеде дербестігі бар жүйе, оның қоғамның дамуына және жұмыс істеуіне жігерлі түрде әсер ету қабілеті бар. Білім жүйесінің дамуы және қызметі қоғамның өндіріс тәсілдеріне, экономикалық қатынасына, олар арқылы п.б. Әлеум. Қатынастар мен әлеум. Құрылымға, саяси және идеологиялық қатынастарға байланысты. Сонымен қатар, білімнің әлеум.қызметі жалпы адамдық талапқа және адам баласы жинақтаған білімді ұрпақтан ұрпаққа беруге, жеткізуге,білім алу мен мәдениеттіліктің талабы мен қажеттілігіне байланысты.Білім беру – бүкіл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық, мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби білімдерді қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі. Білім беру жүйесінің басты міндеттері: ұлттық және адамдық қазыналар, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау, жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау, оның интеллектісін байыту, азаматтықты, отбасының, халықтың, қоғамның және мемлекеттің алдындағы жеке адамның құқықтары мен міндеттерін ұғынуды, сондай-ақ қоғамның мәдени, қоғамдық-экономикалық және саяси өміріне қатысу қажеттіліктерге тәрбиелеу, барлық адамдарға жалпы және кәсіптәк білім алу үшін мүмкіндік жасау, жеке адамның шығармашылық қабілеттерін және эстетикалық тәрбие беруді дамыту, халықтардың мәдениетін және дәстүр салтын оқып үйрену үшін жағдайлар жасау. Жалпы білім адамның және қоғамның өмірінде өте зор орын алады.

23-билет.

1. Дін әлеуметтік құбылыс ретінде. Дін социологиясы — социология пәнінің бір бөлігі болып табылады. Қоғамды тұтастай зерттейтін социология ғылымының қоғамдык жүйеде өзінің алатын орны бар және онда атқаратын түрліше қызметтері бар дін феноменін елемеуі мүмкін емес. Социология ғылымы өзінің пайда бола бастағанынан бері-ак, және қазіргі кезде де дін атаулыны қоғамнын. Әлеуметтік жүйесінің өте бір маңызды элементі деп қарайды. Социология ғылымының бұл ұстанымынын, негізінде қоғамның практикалық өмірі жатқаны белгілі.Дін социологиясы хіх ғасырдың екінші жартысында европада, дәлірек айтканда, франция мен германия елдерінде пайда болды. Оның пайда болуы мен қалыптасуының әлеуметтік және теориялық алғышарттары болды.Дін бүл елдердің қоғамдык. Өмірлерінде сол кезде де үлкен орын ала бастады: діни мекемелер мен діни үйымдар және дін басылары өздерінін. Нисихат жүмыстарын белсенді жүргізді. Дінге деген қоғамныц ынтасы оянды. Сонымен бірге, тарихи-әлеуметтік ғылымдар саласында да ғылыми-зерттеу жүмыстары есті. Тарих, этнология, археология, этнография, мәдениет тарихы саласында көптеген мәліметтержарыққөрді. Оларды сұрыптау, талдау барысында ол білімдердің астарында, тасасында жатқан дүниетанымдық мәселелер көтеріле бастайды. Осындай алғышарттардың негізінде тарихи-әлеуметтік білімдердің саласында, солардың ішінде, әсіресе, социологияда білімдердің жаңа бір саласы - дін социологиясы қалыптаса бастады.Дін социологиясы ез алдына жеке ғылымға айналуына байланысты, оның басқа да ғылымдар сияқты зертгейтін пәні, іргетасы іспетті қатегориялар жүйесі, заңдары мен қызмет салалары және арнайы методтары калыптасты. Енді діни социология құрылымына келелік.Діни социологиянын. Далым ретіндегі пәні — дін мен қоғам арасындағы диалектикалық байланыстардың жалпы зандылыктары.Дін мен ғылымның байланыстары екі жақты диалектикадык байланыс болғандықтан, олардың байланыстарының бірінші жағы — қоғамнын,, коғамдық қатынастардын. Дінге жасайтын ыкпалдары, ал екінші жағы — діннің, діни көзқарастың, діни элементтер мен функциялардың қоғамға тигізетін кері ықпалы.Діннің мәні – қоғамдық болмыстың, адам өмірінің, суреттеп айтқанда, «төрт бүрышы түгел болмауына байланысты», өйткені, тірі адамды мысалға алсақ, онын жас кезінде арман-тілегі көп болғанымеи, бірак, оны орындауға тәжірибесі аз болады, ересек кезінде жоспарлары көп жасалғанмен, бірақ олардың орындалуы көңіл толтырмайды, ал кәрілік кезінде - өмір көрген түстей сияқты ғана болса керек. Ал енді адамдар еміріндегі бұндай ірі-ірі белес сатыларды былай қойсак,, онда олардың күнделікті өмірінде көретін ауру-сырқаулықтары, зорлык-зомбылыктары, сәтсіздіктері қаншама болатындықтары көпке аян. Абай атамыз айткандай: «адам баласы жылап емірге келеді, өкініп емірден кетеді».

2. Әлеуметтік институттар. Әлеуметтік институттың алғашқы толық анықтамасын берген америкалық социолог Веблен.Ол қоғамның бірте-бірте дамуын әлеуметтік институттардың табиғи сұрыпталуы ретінде талдайды.Әлеуметтік институтар табиғаты жағынан сыртқы өзгерістер жасайтын ынталандыруларға үйреншікті амалдардың жауап қайтаруы болып табылады.Миллс әлеуметтік институт – әлеуметтік рөлдердің белгілі жиынтықтар нысаны дейді. Ол институттардың орындайтын мақсаты бойынша 5 негізгі түрін атайды:діни,әскери,саяси,шаруашылық,отбасылық.

Бұлар институционалдық тәртіпті орнатады. Әлеуметтік институттар аса маңызды және терең,берік нығайтылған және орныққан жүйелі өзін-өзі жаңартушы және ретке келтірілген әлеуметтік әркеттестіктер.Институттар:1.Отбасылық-некелік, міндеті:балаларды тәрбиелеп өсіру. 2.Экономикалық, міндеті: тамақ, киім табу, тұрғын үй жасау. 3.саяси, міндеті: заңдарды, ережелерді, стандарттарды қолдау. 4.діни, міндеті: діни қатынастар мен ұстанымдарға көмектесу, дінді терендету.5.Білім,міндеті: адамдарды әлеуметтендіру, іргелі құндылықтарға және тәжірибелерге тару.Әлуметтік институттың негізгі 4 міндеті бар;1.қоғамның мүшелерін жаңғырту. Ең басты институт болып осы міндетті қызметті отбасы атқарады. 2.әлеуметтендіру мақсатын іске асыру. 3.өндіру және тарату қызметін атқару. 4.Басқару және бақылаудың қызметін атқару.

3. **Сауалхат композициясы**

Анкета құрылымы:

А) кіріспелік бөлім (мұнда сұраудың кім жүргізіп жатқандығы, анкетаны толтыруға арналған нұсқаулар көрсетіледі).

Б) төлқұжат (респонденттердің әлеу.к демографиялық сипаттамасына арналған сұрақтар: жынысы, жасы, білімі, мамандығы, жанұялық жағдайы).

В) негізгі бөлім.

Г) сұрақтардың бөлігі – қарапайым, байланыстық сұрақтар. Олардың мақсаты – респондентті қызықтыру, мәселеге тарту. Сұрақтар шешімде қарапайым, ал жауаптар жеңіл болуы керек.

Д) негізгі сұрақтар. Олардың мазмұны зерттеулеулердің мақсаттары және шарттарымен анықталады. Күрделі сұрақтар ойлауды, анализді естің белсенділігін талап етеді.

Е) қорытынды сұрақтар.

Анкетаны толтыруға 35±10 минут кетеді, өйткені респонденттің ықыласы төмендейді. Практика сұрақ қоюдың бірнеше ережелерін жасап шығарады:

- “аса ащы” сұрақтарды қоймау;
- көңілге тиетін сұрақтар қоймау;
- адамдар біле алмайтын сұрақтар қоймау;
- сұрақ нақты, анық, екінші рет айтуды талап етпейтіндей болуы керек, сұрақ оны түсінетіндей “есуасқа” есептеле отырып шешіле алатын болуы;
- сұрақ сұралатын адамға түсінікті тілде (кәсіби жаргонда) болуы керек;
- сұрақ қандай да бір жауапқа итермелеу керек.

24-билет.

1.Қазақстандағы саясат әлеуметтануы. Қазақстан Республикасының жаңа ғасырдағы әлеуметтік-экономикалық дамуы ақпараттық саясатты ұтымды ұйымдастырумен, жаңа үрдістер мен тәжірибелерді өмірге батыл енгізумен тығыз байланысты. Қазіргі таңда елімізде ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту жолдары нормативтік-құқықтық тұрғыда белгіленген. Қазақстан ғаламдық ақпараттық қоғамға кірігуге және ғаламдық ақпараттық инфрақұрылымға қосылуға ұмтылыс танытуда. Мұның өзі республиканың технологиялық және экономикалық тұрғыдан дамыған елдердің ат төбеліндей тобына саяси тәуелсіздікті, ұлттық ерекшеліктер мен мәдени дәстүрлерді сақтай отыра қосылуына, дамыған азаматтық қоғамы бар құқықтық мемлекет ретінде әлемдік өркениеттік дамуға үлес қосуына мүмкіндік бермек.Еліміздің ішкі

саясатында экономика саласындағы міндеттерді жүзеге асыру әлеуметтік даму мәселелерімен тығыз бкайланысты.Ішкі саясаттағы маңызды бағыт- біздің адамдарымыздың тарапынан болсын қоғамдық тәртіп пен заңдылықты сақтау ісінде мемлекеттің дәйекті қызметінің ерекше орын алуын қамтамасыз ету болып табылады.

2. Қазақстандағы дін жағдайы. Қазақстан тәуелсіз ел болғалы, көп ұлтты елімізде әртүрлі діни конфессиялардың өкілдері, өздерінің діни ұстамдарын жарыққа шығарып, өз қолдаушыларының арасына тарата бастады. Ксро кезінде мемлекет тарыпынан заңсыз деп табылған діни мейрамдар, діни салт—дәстүрлер жандана бастады. Коммунистік режимнің нұсқаулары мен жойылып құртылып кеткен талай мешіттер, шіркеулер және синагогалар қайтадан қалпына келтіріле бастады.

Қазақстан республикасы көп ұлты болғандықтан, бұнда әр діни конфессиялардың өкілдері орнын тапқан. Еліміз мұсылман мемлекеті болғандықтан, ислам дінмен қатар христиан діні де кең өркен жайған.

Әлемдік діндердің тарих бойына жүргізіп келген негізінен кертартпа саясаттары өзгерді. Ендігі жерде кез келген қоғамның, кез келген мемлекеттің, тіпті бүкіл адамзат қауымдастығының алдында тұрған зәру мәселелерді дін иелері он бағытта шешуге араласа бастады. Олар ең алдымен ядролық соғыс қаупін азайтуға. Экологиялық апаттарды болдырмауға, алапат аурулардың алдын алып, оларға кедергі қоюға, жер шарын кеулеп бара жатқан кедейлікке қарсы тұруға, руханиялық пен адамгершілік. Жұтаңсуларына, отбасы қадірінің кетуіне қарсы және діни конфессиялардың өзара араздықгарын бәсеңсітуге байланысты қозғалыстар ұйымдастыруға кірісті. Патриарх алексий іі советтер одағы тарап, ұлттық республикалар тәуелсіз мемлекеттерге айналғаннан бері орта азия мен қазақстан республикаларын аралап, онда тұратын православие дінін ұстанатын орыс, украин, белорус сияқты славян халықтарының өкілдерін жергілікті халықтармен шынайы достық орнатуға, бір-біріне өзара көмек көрсетуге, руханилықты дамытуға, сөйтіп коғамда саяси-әлеуметтік тыныштық сақтауға шақырумен келеді. Қазақстандағы халықтар арасындағы татулық пен тыныштықтың бір кезі, сөзсіз, партиархтың саясатында жатыр. Қазақстанның бас муфтиі әбсаттар дербісәлі қажы билік басына келгеннен бері мұсылман дінін ұстанатын халықтар арасында оқу-тәрбие, имандық мәселелерін көтеріп келеді. Қоғамымыздың қайта түлеп, рухани жаңғыруына басқа да факторлармен қатар муфтиаттың осындай топтастырушылық қызметтерінің де үлесі бар екені сөзсіз. Діни социологияның басқа да ғылымдар сияқты езінің зерттейтін пәні бар екенін, оның өзінің күрделі структуралық құралымы болатынын, яғни қоғамдық өмірде алатын орны бар екенін және қоғамдық өмірде жүргізетін қызметтері (яғни әлеуметтік функциялары) бар екенін көрсеткеннен кейін, осы ғылымның өзіне тән зертгеу методтары бар екеніне тоқталамыз. Дін социологиясы өзінің зерттеу жұмыстарында көптеген басқа да қоғамдық ғылымдардың, соның ішінде әсіресе социология ғылымдарының қолданып келген таным принциптері мен методтарын пайдаланады. Дін социологиясының қолданатын әдістері мен тәсілдері баршылық.

3. Сұхбат - әлеуметтік зерттеудің тәсілі. Социологияда кеңінен қолданылатын әдістердің бірі сұхбаттасу, ол ақпараттарды алу әдісі. Сұхбаттасуда қойылатын сұрақтар нақты, мазмұнды, мақсатты, тұжырымды болуы шарт. Ол жұмыс, оқу т.б. Қызмет орындарында жүргізілді. Респондент болып кімдердұүің қалыптасуына қарай сұхбат топтық және жеке адамдық деп бөлінеді. Топтық сұхбат шағын топтарда жүргізіледі де топтың, жеке адамның ой пікірі, ұстаған бағыты анықталады. Сұхбаттың бұқаралық түрі де бар. Оған телефонмен сұхбаттасуды да жатқызуға болады. Телефондық сұхбаттың сұрақтары қысқа және тұжырымы барынша қарапайым болуы шарт. Сұхбаттасу процесі шамамен бірнеше кезеңдерге бөлуге болады: бірінші кезеңде респондентпен байланыс орнатып, оны әңгімеге тарту жағымды көңіл күйді қалыптастыру керек. Зерттеуші өзін таныстырады, қай ұйымнан екенін айтады, сұхбаттың мақсаты мен міндетін түсіндіреді. Содан кейін барып алғашқы сұрақ жауапқа көшеді. Бұл екінші кезеңді қамтиды. Жауапшы әңгімесін бөлмей, шыдамдылықпен тыңдағаны дұрыс. Үшініші кезеңде негізгі сұрақтар қойылады. Зерттешінің респондентке айтқан мәселелермен келіспеу мүмкіндігі болады, сонымен бірге мүмкін жауапшы сұрақтың мәнін түсінбеген болады. Ондай жағдайда сұрақты қайталап қою керек, басқаша сөзді қолданып оны дұрыс немесе сұрақты түсіндіру керек. Кейбір адам өзінің ойын дұрыс жеткізе алмаудан болады. Мұндайда оның берген ақпараттың құнды екенін баса айтып және сұрақтарға бірлесе жауаптар іздеуді ұсынған жөн болады. Төртінші кезеңде сұхбат қортындалып, оның негізгі нәтижелері анықталады. Сұхбаттың соңында зерттеуші жауапшыға рахметайтуы тиіс.